

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Søren Hampens Saga

BENNY BOYSEN

Søren Hampens Saga

Et tidsbillede
fra Hammerum Herred

POUL KRISTENSEN · HERNING 1973

99.4
Hampes,
Søren

ISBN 87 7468 0102

*Sandheden holder jeg fast ved,
løgnen lader jeg straks gå videre*

SØREN HAMPEN

Indhold

Forord	11
Søren Hampen	13
Slægt, barndom og ungdom	16
Biskolelærerens enke	24
Et stormfuldt ægteskab	32
Under fattigvæsenet	43
Flugten til Amerika	52
Dagen og vejen	58
De forhadte gendarmere	68
Søren Hampens bekendte	79
Ane Marie Grønning	89
De sidste år	101
Postscriptum	111
Navneregister	114

Forord

Mennesker, som af deres samtid betragtedes som udskud, har eftertiden ofte givet oprejsning ved at skabe så levende og varierede fortælletraditioner om, at tanken ledes hen på middelalderlige helgenlegender.

Store forfattere har med sympati beskæftiget sig med det bundfald, som af samtiden for intet var regnet. Hvad har Jeppe Aakjær og Johs. V. Jensen ikke sikret eftertiden af personskildringer fra samfundets foragtede bund; og havde de kendt Søren Hampen, så var han givetvis også sikret en plads i den uforgængelige litteratur. Thi blandt udskuddet ragede han op. Han var og forblev en ener – original i ordets bedste betydning.

Endskønt det er henved 70 år siden, Søren Hampen døde, kalder hans navn endnu smilet frem i mange ældre menneskers mundkroge, når de mindes de mange historier, som endnu er levende om ham på Herningegegnen.

Jeg har i denne bog samlet nogle af de mange historier, jeg allerede som barn hørte min bedstefader fortælle. Det har ikke været min hensigt at efterleve Søren Hampens opfattelse af løgn og sandhed. Jeg har derimod bestræbt mig på at komme bag om det sagnagtige ved at inddrage en del arkivstof i mine undersøgelser, og den virkelighed, som derved kommer frem, er ofte ganske anderledes end den, der fremgår af sagnene.

Uden hjælp fra mange meddelere og institutioner var

denne bog ikke blevet til, og jeg bringer alle, som har hjulpet mig, min oprigtigste tak. Specielt vil jeg gerne takke Dansk Folkemindesamling, Landsarkivet i Viborg, Rigsarkivet, Struer bibliotek, Lokalhistorisk samling for Gjellerup sogn og Lokalhistorisk arkiv for Rind-Arnborg.

Linde, Holstebro juni 1973

BENNY BOYSEN

Søren Hampen

I et hjørne på Gjellerup kirkegård står en samling gravsten fra sløjfede grave. I hjørnet falmer rustne jernkors og gravsten, som engang var det skønneste hvide marmor, men som tiden nu har begroet med mos og snavs.

En enkelt marmorplade har fået lidt af sin ungdoms skønhed tilbage. Snavset er vasket af den og navnet trukket op med sort maling; mellem sine naboer kan den næsten forekomme at være ny – *Søren Sørensen* fortæller den sorte tekst.

Spørger man nu ældre mennesker, som har haft deres barndom på Herningegnen, om de kendte den *Søren Sørensen* fra Gjellerup, bliver man svaret med en overbærende hovedrysten. Men spørger man i stedet efter *Søren Hampen*, som ovennævnte *Sørensen* blev kaldt, kan man vente at finde et lunt smil i den gamles øjne og en krusning omkring munden til smil.

Jo, *Søren Hampen*! det var jo ham der, og så følger en af de mange historier om *Sørens* meritter, som gjorde ham til forrige århundredes største original på Herningegnen. Det var især hans små puds med Estrups forhadte gendarmere, der gjorde ham kendt og berygtet; men også hans umættelige trang til kvinder og brændevin var med til at skabe hans tvivlsomme glorie.

Om det nu var historien om *Søren* som falskmøntner eller om dengang, han tilstod at have begået manddrab, eller da han tog den berygtede morderske, *Ane Marie Grønning*, i sit brød, så havde de sat så dybe aftryk i tilhørerens sind, at *Søren Hampen* endnu lever mange år efter *Søren Sørensen*'s død.

En original og fidusmager af Søren Hampens karat var ret enestående – selv i hine tiders isolerede hedeegne, men som subjekt var han langt fra noget isoleret fænomen. Det magre hedesogn mod nord, som i vore dage er blevet til det driftige Sunds, var et sandt eldorado for folk af Sørenslags. Her virkede blandt andre Ane Marie Grønnings navnkundige halvbroder den såkaldte Sunds-amerikaner, Kristen Kjæltring.

Det var dog blandt de mere moderate subjekter, Søren havde sin omgang. Det var fredelige mennesker, hvem livet havde slået ud af de normale individers rækker og beredt et liv, hvor den eneste sande ven var at finde i brændevinsdunken. Interessen for brændevin kunne de nok blive enige om at dyrke i fællesskab, men enigheden strakte heller ikke stort længere. Lange nattefester med tung larm rungende over heden var en ofte gentaget foreteelse i Søren Hampens faldefærdige hytte ved Sundsvejen. Det var brændevinen, og hvad den førte med sig af kiv og håndgribeligheder, som lod sin røst høre i natten.

Det kan undre, at en mand med Søren Hampens begavelse er kommet til at figurere så lavt på den sociale rangstige. For Søren var ingen tåbe. Mange ting vidner imod det, og mennesker, som har kendt ham, giver ham det bedste skudsmål. På nogle områder var han dog unægtelig et menneskeligt vrag. Hans godmodighed forsvandt, når brændevinen gjorde sin virkning og fratog ham herredømmet over egne lemmer og handlinger. Han blev ondskabsfuld og rå, og blandt sprogets værste gloser var ham ingen fremmed. Gjaldt det derimod om at være snu og durkdreven, fandt han næppe sin overmand i det hele herred.

Søren Hampen var kendt over den ganske egn for sine ejendommeligheder. Han var en markant skikkelse, som

kunne kendes på lang afstand, når han dukkede op ved gårdene for at tigge eller handle. Hans komme varsledes af *Polle*, en lille arrig køter, der i sin afstamning repræsenterede alle Herningegnens hunderacer.

Søren var en lille, bred, tætbygget figur, lidt krumbøjet, hvilket fik ham til at virke endnu mindre. Øjnene lå dybt i ansigtet, som han gemte i et skiddengråt, snavset vildmandsskæg. Hans broget lappede vadmelsbenklæder bar præg af at have været i nær kontakt med forskellige uhumskheder. En fedtet kabuds red på hovedet, hvor den holdt samling på en del små husdyr. Han slæbte sig frem i et par fladbundede træsko og sank et stykke ned i knæene ved hvert skridt, så hans gang blev vuggende som en pasgængers. Han gik og småpludrede med sig selv, mens tobakssovsen trak striber fra mundvigene for til sidst at sætte sig som brune pletter i skæg og tøj. En gammel mand fra Hammerum har ligesom afrundet karakteristikken af Søren Hampen med *han var ikke rar å kom for nær te, han hørmel sårn.*

Slægt, barndom og ungdom

Det var fredag den 17. juni 1825 Søren Hampen lod sig føde i et lille stråtækt hus på Bjødstrup mark i Gjellerup sogn. Huset lå i udkanten af den lille bebyggelse på grænsen til Ikast sogn, som bærer navnet Skovby. Faderen *Søren Nielsen Hampen* havde fæstet huset fra gården Bjødstrup og levede nu sammen med sin 2. kone af det udkomme, jordlodden kunne kaste af sig. Et par køer, seks får og enkelte lam udgjorde husets besætning.

Moderen var den 39-årige *Anne Kirstine Christensdatter*, som i 1822 havde giftet sig med fæstehusmanden, der nylig var blevet enkemand og nu stod alene med to små børn.

Søren Nielsen Hampen tjente i 1818 på Bjødstrup sammen med *Maren Nielsdatter*, en fattig husmandsdatter fra Spinkebjerghus lidt øst for Gjellerup kirke. De to arbejdede sammen i mark og stald og blev gode venner, og da venskabet frugter begyndte at kendes under Marens kjole, besluttede de at gifte sig. Den 6. oktober blev de viet i Gjellerup kirke. Maren var 25 år, Søren 32, og de bosatte sig nu i fæstehuset, hvor Maren godt tre måneder senere fødte en dreng, som efter egnens skik blev opkaldt efter mandens fader, *Niels*.

Den 10. juni 1821 gik Maren igen i barselseng, og denne gang blev det en datter. De kaldte pigen *Marianne*, men med hende var det også forbi. – Maren Nielsdatter døde 1. april året efter.

I sin søgen efter en ny moder til børnene faldt enkemandens øjne på en tjenestepige hos *Jens Westergaard* i Birk. Det

var Anne Kirstine Christensdatter, som var et års tid yngre end enkemanden, og hun har sikkert ikke været svær at overtale til at tage Marens plads, for ti uger efter konens begravelse stod Søren igen foran alteret i Gjellerup kirke. Anne Kirstine overtog hjemmet og børnene, og hendes eget bidrag til familien blev ovennævnte Søren Hampen. Ganske vist døbttes han Søren Sørensen, men faderens kaldenavn hæftede også ved ham, så de begge har sikkert i daglig omtale kun været kendt som Søren Hampen.

Hampen-navnet havde familien fået fra landsbyen Hampen i Nørre Snede sogn, men da kirkebøgerne her er brændt, er det svært at sige noget om, hvornår navnet begynder at gøre sig gældende som tilnavn til familien, men sandsynligvis ikke før, familien flyttede derfra. Søren Nielsens far og farfar havde også Hampen-navnet.

Søren Nielsen Hampen blev født i Ikast år 1785. Rundt omkring den gamle nu forsvundne kirke lå på den tid en samling små huse. Her boede det unge par *Niels Jensen Hampen* og *Anna Nielsdatter* – henholdsvis 28 og 23 år. De var efter den tvungne trolovelsestid blevet viet i Ikast kirke 3. oktober 1784.

Anna Nielsdatter var fra Sand ved Isenvad og Niels Jensen Hampen havde tjent i Fonnesbæk; men nu levede de et par husfolks beskedne tilværelse. Folketællingslisten fra 1787 fortæller, at de havde mandens 70-årige moder boende hos dem. Hun hed *Maren Madsdatter* og var enke efter *Jens Hampen*. Foruden Søren Nielsen Hampen havde Niels og Anna en 1-årig pige – efter farmoderen kaldet *Maren*.

I Søren Nielsen Hampens ægteskab med Anne Kirstine Christensdatter blev Søren Hampen det eneste barn. Han var det eneste af Søren Nielsens afkom, som udmærkede sig ved levedygtighed, eftersom sønnen Niels døde den sidste

februardag 1828 og Marianne den 3. juli 1843. Anne Kirstine selv var ikke rask, hun døde den 8. december 1835, og igen stod Søren alene med to børn, den 14-årige Marianne og den 10-årige Søren.

Skifteprotokollen åbner døren til det lille fæstehus og giver eftertiden et indblik i husets indretning og familiens dagligliv.

Stuens største bohave var et fyrretræsbord med tre stole. To malede kister og et malet skab var også af fyrretræ, og sammen med en bilæggerkakkellovn udgjorde det hele møblementet. Alkoverne langs væggen hørte jo til fæstehuset, så de ses ikke registrerede i skiftet, men de var stofomhængte og godt forsynede med blågarnslagener og blåstribede olmerdugsdynner og -puder.

I frammers og bryggers fandtes de for husholdningen nødvendige remedier som jernpander og -gryder, timse, løb, dejgtrug, strippe og kerne. I stuen stod redskaberne til tilberedning af fårenes uld, og her var redskaber nok til at hele familien kunne være beskæftiget på samme tid.

I de mørke vinteraftener har der været travlhed i den lille stue, hvor to rokker og tre par karter havde plads sammen med uldsækken og en lille uldseng til den færdigkardede uld. Fire strømpeblokke til udblokning og valkning af strømperne var der også. – Den færdige produktion af strømper udgjorde ved skiftet 12 par brogede strømper. Hosebinderiet har været en ikke ubetydelig indtægtskilde i Søren Hampens barndomshjem.

Ved skiftet, som blev foretaget på Herningsholm den 23. november 1836, belyses Søren Niensens økonomi. Til ejeren af Bjødstrup og dermed af fæstehuset, købmand *Christian Aggerschou* i Holstebro, skyldtes 16 rigsbankdalere, og *Laurs*

Jensen i Okkels og *Christen Lindberg* i Gjellerup havde hver 2 rbd. til gode.

Endvidere oplyste enkemanden, at det havde kostet ham 10 rbd. at få *Anne Kirstine* begravet, og han bad sig et tilsvarende beløb lagt fra til sin egen begravelse. Gæld og udgifter til skiftet udgjorde i alt 47 rbd. sølv, og da vurderingsbeløbet var på godt 92 rbd. sølv, kunne der til den 10-årige *Søren Hampen* blive et beløb på ca. 23 rbd. *hvoraf han tilkommer renter fra hans 18 års fylde. Imidlertid skulle enkemanden underholde og forsørge ham.* Naboen fæstehusmand *Frandz Kleinstrup* blev udpeget til at være den lille *Sørens* formynder.

Endnu før skiftet var afsluttet, blev *Søren Nielsen* gift igen. Denne gang med en langt yngre tjenestepige, nemlig *Kirsten Marie Pedersdatter*, som ved brylluppet var 33 år mod mandens 51. Med hende fik *Søren* ingen børn, men familien var vist også blevet stor nok endda. Sin ugifte stilling til trods kom *Kirsten Marie* nemlig ikke tomhændet ind i ægteskabet; hun medbragte sine tre børn – hvoraf de to var fælles om en far.

Det var dog mere, end *Søren* kunne klare. I vinterens løb var han meget syg, og den 14. februar 1837 var kræfterne forbi. Provst *Hubertz* skrev *trangbrøsthed* som dødsårsag – hvilket på det nærmeste var lig den almindelige lunge tuberkulose.

Ved skiftet efter ham bestemtes det, at datteren *Mariannes* arv skulle bruges til hendes fornødenheder under værgen, fæstehusmand *Niels Jensen* af *Bjødstrups* tilsyn, hvorimod *Søren Hampens* arv skulle inddrages under Overformynderriet.

Efter mandens død gik hjemmet for alvor i opløsning.

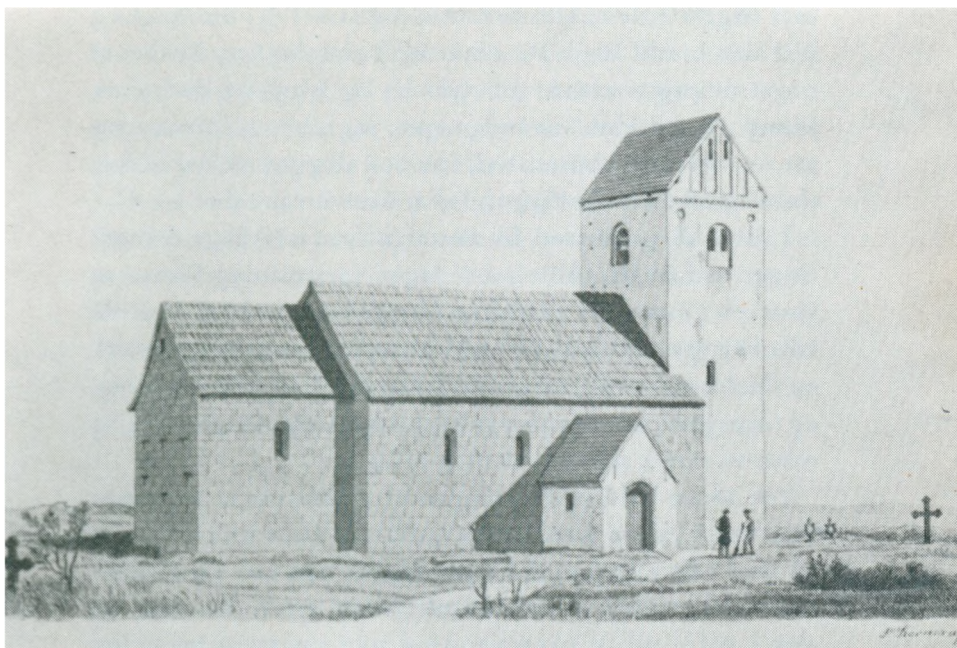
Marianne kom ud at tjene, men heller ikke hun havde livsvenen i sig. Hun døde i sin plads 22 år gammel. Det var i begyndelsen af sommeren 1843, og hun blev stedt til hvile på Gjellerup kirkegård.

Søren Hampen blev boende hos sin plejemor en kort tid; derefter kom han ud at tjene som dreng. Han fik plads på Fønnesbæk i Ikast, hvorfra han ikke havde så langt til hjemmet i Skovby. Vinteren 1839 var han dog hjemme hos stedmoderen og hendes nye mand for at gå til præst. Den 26. april blev han konfirmeret i Gjellerup kirke, og her fik han gode vidnesbyrd af provsten: *God af kundskab og opførsel* – hvilken karakter ikke kom enhver forældreløs vogterdreng til del. De gode kundskaber holdt han ved, men det er en af de eneste gange, han berømmes for god opførsel. – Efter konfirmationen kom han tilbage til Fønnesbæk, hvor han gjorde tjeneste i næsten 10 år.

Kirsten Marie Pedersdatter blev boende i huset efter mandens død, og et halvt års tid senere fik hun igen et mandfolk i huset. Det var *Søren Christensen*, en 22-årig tjenestekarl fra Fjederholt i Rind sogn. Den 12. oktober 1837 stod brylluppet i Gjellerup kirke.

Parret blev nogle år boende i Skovby, men i april 1842 fæstede de et stykke hede fra den øverste gård i Fjederholt. Hedelodden lå nær de store enge i den østlige del af sognet, hvor nu Køljkær er skudt op. Her havde Fjederholtmændene så store hedelodder, at de næppe nogen sinde havde været ved den østre ende af deres jord. Herude slog Kirsten Marie og *Søren Krænsen*, som han kaldtes, sig ned som nybyggere, og under meget primitive forhold lykkedes det dem at få den genstridige hede dyrket op.

Hænderne sad rigtigt på Søren Krænsen. Med stor flid og dygtighed fik han efterhånden en helt god ejendom ud af

På en lerbølge mellem hedesletter skyder Gjellerup sig op. Dens gamle fjerdingkirke, der var rammen om de religiøse højdepunkter i Søren Hampens liv, lå i midten af forrige århundrede som en kold stenkolos omgivet af græstuer, der tjente til mindesmærke for faldne sognebørn. De mere bestandige mindesmærker var der langt imellem. – efter tegning af J. Kornerup.

den magre hedelod. *Jens Chr. Dinesen* fra Fjederholt har fortalt museumsforstander *H. P. Hansen* fra Herning om parrets hedeopdyrkning, og museumsmanden har udgivet beretningen.

Deres første bolig på Fjederholt hede blev et lille sojhus – opført så det næsten blev en del af heden selv. Af hede-

tørv byggede de et lille firkantet dige ca. 7–8 alen langt og 4–5 alen bredt. Diget var omkring 2 alen højt og dækket af noget simpelt træværk, som bar det lag lyngtørv, der tjente til tag. På sydsiden var indgangen, og selv om tørvene var gravet væk, hvor huset stod, var der alligevel så lavt til loftet, at man måtte bukke sig for at kunne være der.

I løbet af sommeren fik Søren udført adskillige forbedringer ved huset, så de med nogen fortrøstning kunne se vinteren i møde. Så snart han fik opspurgt et sted, hvor de ville bygge et nyt hus, købte han resolut det gamle træværk og fik det stablet op; væggene blev stampet op af ler og lyng, og taget blev naturligvis lagt af ene lyng. Det var jo en billig måde at skaffe sig en ordentlig bolig på.

Det første led i opdyrkningen af heden var at få lyngen brændt af. Søren Krænsen frygtede, at hans sojhus kunne gå med i flammerne, så en søndag fik han fire Fjederholtmænd til at pløje et brandbælte rundt om huset. Det var skik i ældre tid, at gårdmændene som søndagsarbejde lod deres karle pløje for de plovløse husmænd. Efter pløjningen måtte husmanden så gøre et plogilde for gårdmændene. Karlene var i reglen ikke kede af dette søndagsarbejde, da der også gerne vankede en godbid til dem. – Først da det var overstået, kunne Søren og Kirsten Marie gå i gang med at svide hede af.

Besætningen satte han ind ved at tage et par *haltfår*, hvilket betyder, at han fik halvdelen af fårenes uld og lam som vederlag for at græsse disse og passe dem for en anden mand. På samme måde med studene. Købte en gårdmand et par stude, så kunne en fattig hedebonde få studene til halt mod at fodre og passe dem. Han brugte så studene til arbejde, og når de næste år blev solgt, fik han halvdelen af overskuddet.

Langsomt og støt arbejdede Søren sig frem. Skulle han en vinter med megen sne til mølle i Kideris, kunne han læsse 6 skæpper korn på en stige og trække stigen efter sig gennem sneen. Spurgte nogen, om det ikke var sejt, mente Søren, at han sagtens kunne klare det dobbelte.

Da en af sønnerne, senere overtog gården, var den på mellem 30 og 40 tdr. land og havde en besætning på 3 køer, et par stude og et par heste. Her døde Kirsten Marie den 22. februar 1893 – godt 90 år gammel.

Kirsten Maries og Sørens børn kom godt i vej. Flere af dem blev driftige landmænd i Kølkjær, og endnu den dag i dag træffes mange af deres efterkommere der på egnen.

Biskolelærerens enke

Da Kirsten Marie og Søren Krænsen flyttede til Rind sogn som hedeopdyrkere, mistede de næsten kontakten med den 17-årige Søren Hampen, men han kunne nok stå på egne ben.

Søren Hampen var jo bondesøn og derfor blandt de udvalgte, som var pålagt værnepligt. Hvert tredje år skulle han møde på session hos sognets lægdsmand.

I 1848, kort før oprørstordenen begyndte at rumle i det nordlige Holsten, var Søren igen på session. Han var nu blevet så gammel, at det skulle afgøres, hvor og hvornår han skulle indkaldes. Men da udbudet af bondesønner var større end militærets behov, blev der foretaget lodtrækning om, hvem der skulle slippe, og ved lykkens gunst trak Søren Hampen frinummer. Dette betød dog ikke, at han slap helt for at deltage i nedkæmpelsen af det holstenske oprør, thi en kort tid blev han indkaldt som *overcomplet constabel* – han skulle altså ikke blive en af de tapre landsoldater, men kun en overflødig reserve.

Efter hjemkomsten fra den korte militære karriere tog Søren Hampen plads som tjenestekarl på Bjødstrup.

I landsbyen Kollund en kvart mils vej sydvest for Bjødstrup lå der i 1840-erne blandt de lave hedegårde en ussel rønne af bindingsværk, hvor der blev holdt skole for hede-bøndernes børn. Skolehuset tilhørte *Christen Jensen*, en fattig og svagelig husmand, som lige havde boglige kundskaber nok til at bestride posten som biskolelærer. Han havde for en årlig sum af 12 rigsbankdalere indvilliget i at undervise

børnene fra de omliggende gårde, og han skulle for de samme 12 rbd. selv lægge skolestue og brændsel til, så særlig indbringende har foretaget det ikke været.

I det lille hus måtte Christen Jensens kone, *Maren Nielsdatter*, opholde sig i sovekammeret sammen med parrets børn, når manden holdt skole i dagligstuen, hvor han netop trods sin ringe vækst kunne stå oprejst uden at slå hovedet imod bjælkerne.

Orden og diciplin var der ikke meget af i Christen Jensens skolestue, og det forhold, at Maren hver gang, hun havde et ærinde i frammerset, skulle igennem skolestuen, bidrog just heller ikke dertil.

Men Chr. Jensen var egentlig en skikkelig mand, som sygdom hærgede og havde givet et gammelt udseende, skønt han kun var først i 40-erne. Han lærte børnene, hvad han selv kunne, hvilket ikke var alverden – høre dem i Balles lærebog og Birchs bibelhistorie forstod han da; men hvem der ikke kunne aflevere lektien på remse, vidste sig langt fra sikker for en ordentlig omgang af tampen, som hang i skolestuen som en evig påmindelse.

I regnekunsten var Chr. Jensen stiv nok til at kunne klare forholdsregning med hele tal, og skete det så, at hans færdigheder på det område blev indhentet af en opvakt elev, blev vedkommende sat til at være *bihjælper* i regnetimerne.

Grunden til at Chr. Jensen havde påtaget sig det – selv efter datidens målestok – yderst slet betalte embede som biskolelærer, må sikkert ses i hans ringe helbredstilstand, som ikke tillod ham at udsætte sin krop for de vejrlige omskifteligheder, han ville opleve, hvis han skulle tjene til føden som daglejer. Han led af en kraftig brystsyge – et af de mange navne hvorunder lungetuberkulosen skjulte sig.

På samme tid havde man i sognet en præst, som i sin nid-

kærhed for skolen var en skræk for både lærere og børn. Det var *Peter Sveistrup*. I sin første tid i embedet kom han gerne ridende til skolerne for at påse om lærerne overholdt undervisningstiden. Han benyttede undertiden besøgene til at høre, om børnene kunne lektien, og om alt i øvrigt var i orden. Var der efter Sveistrups mening et eller andet i vejen, fik læreren i børnenes påhør en ubarmhertig røffel, og ikke sjældent fik børnene en med. Biskolelærer Chr. Jensen var færdig at ryste, når han så præsten stige af hesten uden for huset, og børnene sad blege af skræk for den strenge sognepræst, har Jens Chr. Dinesen, som selv var elev hos Chr. Jensen, fortalt.

Pastor Sveistrup var selvskreven formand for det nyoprettede sogneforstanderskab og således sognets øverste myndighed i både kommunal og gejstlig henseende. Da der 1. februar 1845 skulle afholdes folketælling over hele landet, sendte Sveistrup bud til Chr. Jensen, at han foruden Kollund også skulle klare optællingen af beboerne på de nyopdyrkede hedelodder ved Kølkhjør.

Her var Chr. Jensen dog mand for at sige fra. Han har sikkert henvist til sin ringe løn, som næppe omfattede slige udflugter, og desuden tålte Chr. Jensen ikke en så anstrengende tur gennem et tykt lag sne.

Selv foreholdt disse argumenter lod præsten sig ikke bøje – biskolelæreren skulle gennemføre optællingen. Men Chr. Jensen var af en anden opfattelse, han nægtede simpelt hen at gennemføre folketællingen, selv om han nok var klar over, at en sådan opsætsighed mod hans foresatte ville få til følge, at han blev sat fra hvervet som biskolelærer.

Og ganske rigtigt; Chr. Jensen modtog snart sin opsigelse, og sogneforstanderskabet måtte leje storstuen i gården Store

Stokkildhoved for at have et sted at holde skole for fremtiden. Christen Jensen sad tilbage uden erhverv og indtægter.

Hvorved, den afsatte biskolelærer ernærede sig og sin familie det næste par år, vides ikke, men der har næppe været anden udvej end at gå ud som daglejer, og det var et arbejde, som satte store krav til helbred og kræfter. Chr. Jensen holdt ud i omkring halvandet år. Han døde 24. november 1847 og var da 47 år.

Blandt de børn, der havde søgt lærdom i den stråttækte biskole i Kollund, var også Kirsten Marie og Søren Krænsens fra Kølkhjør, idet der først blev oprettet skole i Kølkhjør 1851 – senere oven i købet i Søren Krænsens egen gård.

Enken Maren Nielsdatter flyttede efter mandens død til Kølkhjør, hvor hun boede sammen med sine to børn, Jens og Karen Marie, som ved faderens død var henholdsvis 6 og 3 år. Maren selv var født 1810 i Lind som datter af *Niels Olesen*, så ved Chr. Jensens død var hun 37 år.

Det er vel ikke usandsynligt, at Søren Hampen er stødt på Maren og hendes to børn, når han har været på besøg hos sin stedmoder Kirsten Marie og hendes mand. Og Søren, der selv var ved at være i den giftfærdige alder, har ladet enken forstå, at han ikke var uvillig til at flytte sammen med hende, selv om der var 15 år imellem dem.

I hvert fald kunne pastor Sveistrup palmesøndag 1849 fra sin prædikestol bekendtgøre, at der lystes til ægteskab for ungkarl Søren Sørensen af Gjellerup og enkekvinden Maren Nielsdatter af Kølkhjør. På bryllupsdagen den 20. april fulgte Søren Krænsen Søren Hampen til alteret, og gårdmand *Dines Jensen* fra Fjederholt var forlover for Maren.

Det skinner igennem i kirkebogen, at præsten syntes godt

om den 24-årige brudgom, idet han fremhæver de gode kundskaber, Søren Hampen viste ved sin konfirmation, og han havde kigget lidt i Sørenskudsmålsbog og set, at det var gode skudsmål, man fandt der. Der kunne efter præstens mening ikke være tvivl om, hvem der gjorde det bedste parti.

Da brylluppet var overstået, skulle parret have et sted at bo, og det var måske Dines Jensen i Fjederholt, der hjalp dem til det, for kort tid efter findes parret boende i Slumstrup, som lå nord for åen, hvor Fjederholt lå syd for åen. Her lå på det tidspunkt 2 gårde og 3 huse, og de nygiftede lejede sig ind i det ene af husene; når der var gårde omkring, kunne Søren jo gå ud som daglejer, hvilket han også benyttede sig af i de kommende år.

Søren lejede huset over et bestemt åremål, så han var ikke fæster, men lejehusmand, og det ser ud til, at han til det allerede eksisterende hus har ladet bygge et 5 fag stort hus. Opført i den sædvanlige byggeskik frembød et sådant hus ikke store problemer, hvis man kom i tanke om at flytte det.

Den 20. maj 1850 fødtes parrets eneste barn, datteren *Ane Kirstine* – opkaldt efter Søren Hampens moder. De to børn, Maren havde med i ægteskabet, var forlængst sparket ud af reden for at tjene føden andetsteds.

Hvorledes Søren Hampens ægteskab med Maren ellers er forløbet, findes der intet optegnet om i arkivalier, men ud fra de historier, som fortæltes et stykke op i dette århundrede, kan det vist fastslås, at Marens stilling har været lidet misundelsesværdig. Ganske vist er historier, som har været fortalt en årrække, næppe blevet mindre spændende og dramatiske med årene, men da andre og senere historier om Søren Hampen har vist at indeholde mange sandsynlighe-

der, så skal historierne ikke helt aflives, selv om der nødvendigvis må ligge en påfaldende ændring i Søren Hampens karakter bag.

Selve historierne fortæller om, hvorledes Søren mishandlede sin kone med en grusomhed, som selv i en tid, hvor kvinder mest vurderedes efter deres arbejdsevne, gjorde indtryk på folk. Ikke sjældent fik Maren en ordentlig dragt prygl af sin ægtemand, som heller ikke i fjerneste henseende skånede hende på grund af den brystsyge, hun havde i arv fra sin forrige mand. H. P. Hansen fortæller således, at Søren en gang ved vintertid bandt et reb omkring Maren og smed hende i åen, hvorefter han trak hende gennem åen; så galt gik det, at Maren blev syg og døde kort efter. Og andetsteds fortælles det, at mens Maren lå på sit dødsleje, sad Søren ved siden af hende og spillede vildt på en harmonika og skrålede i vilden sky.

Marens død er vel ikke sket netop på denne måde, thi så havde det nok sat sig spor andre steder end i folkesindet, men det er i hvert fald rigtigt, at Maren døde en forårsmåned efter at have udholdt 7 års ægteskab. Der var i den tid kommet en ny præst til sognet, nemlig *Ely Sophus Falkenskjold*, og han begravede Maren Nielsdatter den første majdag 1856. I sin kirkebog angiver han, at dødsårsagen er tæring – en anden af lungetuberkulosens mange navne.

I løbet af de 7 års ægteskab må Søren Hampen have forandret sig meget, og der kan gives et fingerpeg om, hvorledes forandringen er sket. Søren havde fået smag på den billige og lastefulde brændevin.

Fingerpeget kommer fra det skifte, som blev holdt efter Maren. Her blev boets indtægter og udgifter regnet sammen, og Søren Hampen opgav, at han havde en del løs

gæld rundt omkring, men den største gældspost var 29 rigsbankdalere, som han skyldte *Niels Merrild* i Bærslund. Niels Merrild drev dengang det ældste og største handelsetablisement på Herningegnen, og det var et af de få steder på egnen, man helt legalt kunne få en gråmand fyldt op med brændevin.

Når bønderne skulle til Kideris mølle med deres korn, havde de færdige bindeprodukter med, og mens vandmøllens to store kværne forvandlede kornet til mel, tingede bønderne om priserne på deres bindetøj i Bærslund. Når en passende akkord så var opnået, og bønderne havde fået købt sukker, brændevin og andet godtkram, som Niels Merrild havde til fals, hentede de melet på møllen. Skulle det ikke være færdigt, blev der tid til et par af de gratis dramme i møllestuen.

Søren Hampen havde også sin gang på Bærslund, og det skete vel, at han listede med en af bønderne ned i møllestuen for at forsyne sig med møllerens dram og skråtabak. Men *Thomas Vallentin Petersen*, som dengang havde Kideris mølle, var ikke en mand, der forærede mere væk end højst nødvendigt, og greb han Søren Hampen i møllestuen, er der faldet drøje ord. Der er også bevaret overleveringer om, hvorledes møller Petersen og Søren Hampen var på nakken af hinanden.

Det ser ud til, at Søren efter skiftet har solgt det hus, han selv havde ladet bygge og derefter er blevet rigtig husfæster. Huset var ved skiftet vurderet til 60 rbd., og han skyldte jo halvdelen af husets værdi til købmanden i Bærslund, og der skulle også udredes penge til skiftet, begravelse, kreditorer osv. Rede penge havde han ingen af; der var kun værdien af bygning, besætning og løsøre at tære af. At Søren var blevet husfæster ses endvidere af, at da *Jens Sørensen* i

Kideris mølle set fra brinken ved Bærslund. Gennem et par århundreder var Kideris mølle den eneste mulighed for kornmaling på Herningegnen, og møllen var langt den betydeligste i herredet. Helt fra Gjellerup, Ikast og Snejbjerg havde den malegæster. På billedet fra århundredskiftet aner man bag de vindbrudne sandbrinker endnu lidt af hedens kolossale udstrækning videre østover mod Fjederholt og Kølkjær. – Lokalhistorisk arkiv, Herning.

Slumstrup 1857 solgte sin gård til *Hans Christian Madsen* fra Orneborg mark, blev der i skødet indført en bemærkning om, at en del af ejendommen var bortfæstet til *Søren Hampen*, og køberen skulle respektere denne fæsteret imod at få fæsteafgifterne.

Et stormfuldt ægteskab

Havde Søren end tævet sin kone og fået et stort forbrug af brændevin, så havde hans rygte dog ikke taget mere skade, end at en pige fra et af nabohusene ville gifte sig med ham et halvt år efter Marens død.

Det var den 40-årige *Mette Kirstine Christensdatter*, der var født i Gjellerup, som 28. november 1856 vovede sig ind i ægteskab med den 31-årige enkemand og husfæster. Denne gang var det Søren Hampen, der havde Dines Jensen til forlover, og Mette Kirstine havde *Chr. Nielsen*, en af de andre husfæstere i Slumstrup, til at føre sig til alteret.

Og brylluppet var et vovestykke. Såfremt Mette Kirstine havde været nabo til Søren Hampen gennem længere tid, kan man jo mene, at hun må have vidst lidt om, hvad hun gik ind til. Der fortælles nogle drabelige historier om dette ægteskab, og den konklusion, der kan drages af historierne, lader sig endog kontrollere gennem arkivalier.

Anker Ankerstrøm fortæller om selve brylluppet, at det fik et dramatisk forkøb. Han har fået historien fortalt omkring 1915 af en gammel mand i Gjellerup, så også her ligger der et stykke tid mellem begivenhederne og nedskrivningen.

Mette Kirstine skal først have været husholderske for Søren Hampen, og da folk på egnen fik spurgt, at de havde gifteplaner, fandt de morskab i at spørge Søren, om de ikke blev bedt til brylluppet. Men Søren var resolut i sit svar. Nej, der skulle ingen med. Han skulle nok sørge for, at brylluppet blev holdt så sent på dagen, at ingen kunne se, når de kørte til kirke.

Dagen kom og med den et forrygende snevejr, men vejret forrykkede ikke Søren's planer, der skulle være bryllup samme dag. En af nabogårdmændene havde lovet at køre dem til kirke, hvilket skete i en gammel leddeløs befordring. Mette Kirstine, der i anledning af snevejret var blevet iført sin tilkommende husbonds træskostøvler, blev anbragt på en agestol bag i vognen sammen med en anden kone.

Kusken på bukken forsøgte efter bedste evne at holde køretøjet på vejen, men det voldsomme snevejr og tusmørket gjorde hans arbejde besværligt, og den elendige vej gik nogle steder foruroligende tæt på et par bratte skrænter. I et ubevogtet øjeblik skete uheldet. Vognen var kommet for tæt på en brink; heste, kusk og passagerer blev urolige, og vognen væltede med indholdet tumlende ud. Søren fandt sin tilkommende i en mægtig snedrive. Kun de store træskostøvler stak op og markerede, hvor bruden var havnet.

Kusken bandede stygt og ville have turen og brylluppet udsat på grund af det onde vejr. Men Søren havde hastværk, det skulle være i dag – det stod fast.

De fik hestene beroliget og vognen væltet tilbage på hjulene, og efter det bevægede ophold fortsattes turen mod Rind kirke, hvor formælingen fandt sted. Det blev selvfølgelig noget sent, inden bryllupstoget var tilbage i Slumstrup, men den forestående bryllupsnat havde næppe de store overraskelser at byde de nygifte.

Ægteskabet fortsatte lige så uheldigt og dramatisk, som det var startet, i hvert fald for Mette Kirstines vedkommende. Det blev for hende indledningen til en række grove mishandlinger og overgreb fra mandens side, og hver gang hun ved behjertede naboers hjælp fik Søren overtalt til ikke at gentage sine forulempelser, fandt Søren blot på nye og endnu grusommere ting. Han havde jo kun lovet, at det, han

hidtil havde gjort ved hende, ikke skulle gentage sig. Jo, Søren Hampen forstod at holde ord.

Allerede morgenen efter brylluppet slog Søren fast, hvem der var manden i huset. Han gennembankede sin kone, og så snart hun så sit snit dertil, stak hun af og søgte skjul, hvor Søren Hampen ikke uden videre kunne hente hende og trække hende hjem igen. Hun søgte sikkert allerede den morgen tilflugt hos sin farbroder *Svend Nyboe*, som boede i Gunderup. Her fik hun i hvert fald senere for vane at søge tilflugt, når manden var en skrummel imod hende.

I nogle dage var den nygifte Søren eneboer, men så kom Mette Kirstine hjem. Hun blev fulgt til dørs af nogle mænd, som satte Søren kraftigt i rette, og skulle Mette Kirstine forblive i huset, måtte Søren love, at han ikke oftere ville banke hende. Søren indvilligede.

Nogen tid derefter bad Søren sin kone vande dyrene, mens han selv tog et ærinde i byen. For at det ikke skulle være for besværligt for hende, kunne de jo hjælpes ad med at fylde nogle kar og baljer, så Mette Kirstine kunne have let ved at vande, når det blev tiden dertil. I skøn samdrægtighed slæbte de den ene spandfuld vand efter den anden fra brønden ind i stalden. Men da karrene og baljerne var fyldt op, stængede Søren stalddøren og vendte sig mod sin kone og gav sig til at dænge det stakkels forskrækkede kvindemenneske til med vand. Mette Kirstines ynkelige jamren vekslende med hysteriske skrig fyldte snart stalden, men ind imellem vandkaskaderne kunne hun høre Søren bedyre, at han nok skulle lade være med at banke hende, men han havde ikke lovet nogen, at han ikke ville smide vand på hende. – Ingen skulle sige om Søren, at han ikke var ordholdende.

Resultatet blev det samme som sidst. Mette Kirstine stak

af, blev borte nogle dage og blev fulgt til døren af et par nabomænd. Klog af skade fik konens ledsagere nu Søren til at love, at han for fremtiden hverken ville banke konen eller smide vand på hende. Og for også misteltenen kunne blive taget i ed, måtte Søren kort og godt love, at han skulle være god ved sin kone.

Men Søren fandt alligevel udvej for at fortsætte sine ondskabsfulde plagerier. En dag hentede han et stort stykke flæsk, de havde hængende, og lod det stege over panden på det åbne ildsted. Da Mette Kirstine kom ind, jamrede hun naturligvis over al den gode flæsk, hendes mand havde taget. Men Søren beordrede hende til at sætte sig ved bordet; han klaskede panden på bordet, så fedtet sprøjtede rundt, og konen fik nu ordre til at spise alt flæsket alene. Havde han lovet at være god ved hende, skulle han sandelig også vide at være det, og Mette Kirstine skulle ikke bryde sig om at rejse sig fra bordet, før hun havde spist op.

I tiden, der kom, fortsatte mishandlingerne, og Søren viste immervæk stor opfindsomhed, når det gjaldt om at holde ord. Mette Kirstine klagede sin nød for farbroderen, men han magtede ikke at sætte Søren Hampen på plads. Mette Kirstine gik til præsten for at bede ham hjælpe sig, og præsten forsøgte virkelig at bevæge Søren til at leve anstændigt og kristeligt med sin hustru, men lige lidt hjalp det. Søren fandt altid en udvej.

Med farbroderen Svend Nyboe drøftede Mette Kirstine muligheden for at blive skilt fra Søren, men det var besværligt og en temmelig dyr proces at komme igennem, og Søren ville næppe godvillig lade sig skille.

En dag, en af de sædvanlige bataljer havde fundet sted, mødte Mette Kirstine ilde tilredt op hos sin sognepræst og bad ham grædende om at få hans anbefaling til ægteska-

bets ophævelse. Det var mandag den 17. februar 1857 – mindre end tre måneder efter brylluppet.

Pastor Falkenskjold blev så bevæget over det ynkværdige forpinte kvindemenneske, som her sad i hans stue dryppende af tårer og blod, at han straks satte sig til skrivebordet og skrev dette brev, som han gav den ulykkelige kone med besked om at passe på, at Søren Hampen ikke så det.

I anledning af et i længere tid stedfindende misforhold imellem ægtefolkene husfæster Søren Sørensen og hustru Mette Kirstine Christensdatter på Slumstrup mark, hvilket misforhold efter de oplysninger, jeg har indhentet, vistnok for en stor del ligger i mandens urimelighed og ilde medfart imod konen, har jeg for få dage siden havt leilighed til at forsøge ved religiøse forestillinger at bevæge bemeldte ægtefolk til atter at føre et sandrægtigt christeligt samliv. Skjøndt jeg på grund af de stedfundne omstændigheder kun nærrede lidet håb om at et godt forhold mellem dem kunne etableres, fandt jeg mig dog af andre grunde foranlediget til at pålægge dem endnu i nogen tid at forsøge på at leve tilsammen, og først ved varig indtrædende uenighed at møde hos mig. I dag er kun bemeldte Mette Kirstine Christensdatter mødt hos mig, men med umiskendelige tegn på mishandling af sin mand bemeldte Søren Sørensen, og jeg kan derfor ikke andet end formene, at der på det stadium, på hvilket sagen nu står aldeles intet er at udrette ved christelig mæling, men at seperation i nærværende tilfælde vil være at foretrække for et samliv af så uchristelig natur. —

Rind præstegård den 17. februar 1857

Falkenskjold
Sognepræst

Mette Kirstine forlod præstegården med brevet godt gemt. Det var nu det eneste lyspunkt, hun kunne se i sin tilværelse.

I stedet for at gå tilbage til det hus, som for hende efterhånden kun var blevet en ramme om mange lidelser, søgte hun sikkert over til Svend Nyboe. Svend så brevet og syntes som Mette Kirstine, at nu var der ingen vej tilbage. En separation med påfølgende skilsmisse skulle gennemføres.

Næste dag fulgtes de ad til herredskontoret på Nørholm i Herning, hvor de forelagde Mette Kirstines ønske om separation. *Herredsfoged Feddersen* hørte tålmodigt på dem, han kunne nok forstå, at det her var en hastesag. Lige så opsat Søren havde været på at blive gift, var Mette Kirstine nu på at blive skilt.

Hun fik besked om, at de kunne komme for Hammerum herreds forligelseskommission førstkommande mandag formiddag kl. 10. Herredsfogeden skulle nok sørge for, at Søren Hampen fik besked.

Allerede dagen efter, onsdag den 19. februar, mødte de *tvende edsvorne stævningsmænd for Rind sogn, F. Jørgensen og Jens Hauge Christensen* op på Søren Hampens bopæl, hvor de fandt manden hjemme. Og med den myndighed, hvervet pålagde dem, oplæste de indkaldelsen for Søren:

Efter begjæring af Mette Kirstine Christensdatter på Slumstrup mark, Rind hendes vegne, indvarsles hendes mand huusfæster Søren Sørensen hermed at møde i Hammerums herreds forligelseskommission på tinghuset i Herning i anledning af seperation med hensyn til opstået uenighed imellem dem, mandagen den 23. februar førstkommande formiddag kl. 10.

Efter forkyndelsen bekræftede de tvende stævningsmænd, at det hele var gået lovligt til med deres hænders underskrift, og papiret blev bragt tilbage til tinghuset i Herning. – Med lov skal man jo bygge landet.

Dagen oprandt. For kommissionen, hvor blandt andre

Det retslige centrum i herredet var tinghuset i Herring. Mens Mette Kirstine kæmpede for at få sit ulykkelige ægteskab ophævet flyttede myndighederne ind i et nyt og større tinghus, som lå lige over for det gamle tinghus. 1893 blev på samme sted opført den pompøse hanseatbygning, der tjener til formålet i dag. – Lokalhistorisk arkiv, Herring.

den senere herredsfoged, daværende forligskommissær, *Helmuth Krarup* havde sæde, mødte husfæster *Søren Sørensen* og hustru *Mette Kirstine Christensen* – sidste i betryggende følge med farbroderen fra *Gunderup*.

Præstens brev blev fremlagt og påtegnet, og af den frem-

gik det jo, at mægling mellem de stridende parter havde været forsøgt. Men Søren Hampen havde til trods for den mislykkede mægling ingen planer om at lade sig skille, *da han bemærkede at hustruen ingen grund havde til at forlange skilsmisse*. Mette Kirstine blev heftig, og *foregav at hun formedelst mishandling ikke kunne udholde at leve i ægteskab med sin mand*, og hun stod fast på at ville separeres fra ham. Således stod sagerne, og således blev de stående, og da kommissionen *ikke kunne udrette noget til forening imellem de uenige ægtefolk*, henvistes sagen til afgørelse ved rettergang.

Mette Kirstine og Svend Nyboe drog skuffede bort fra tinghuset. Ville Mette Kirstine stadig have sit ægteskab ophævet, måtte det ske ad rettens vej. Hun måtte så lægge sag an mod sin mand på grund af de mange mishandlinger og håbe, at hun kunne vinde sagen og derved få samlivet, som i virkeligheden var ophørt, ganske ophævet. En sådan proces ville overstige både hendes og farbroderens økonomiske formåen.

For at komme til klarhed over, hvorledes sagerne stillede sig, gik de på hjemvejen over Birk, hvor de forelagde *prokurator Valeur* de triste kendsgerninger. Valeur så ikke så sort på tingene. Han ville gerne hjælpe med at skrive en ansøgning til det kongelige amthus i Ringkøbing om fri proces. Hvis man blot begrundede sin ansøgning godt, skulle den nok gå igennem. Hvis ansøgningen så blev imødekommet skulle Mette Kirstine som tak for prokuratorens ulejlighed selvfølgelig vælge ham til at føre sagen.

Prokuratoren skrev følgende brev i Mette Kirstines sted, og bagefter skrev hun under. Da hun ikke selv kunne skrive, foregik det ved, at hun holdt sin finger på prokuratorens penneskaft, mens han skrev hendes navn.

Underdanigst ansøgning.

Da min mand huusmand Søren Sørensen af Slumstrup mark i Rind sogn mishandler mig i den grad, at jeg ikke kan udholde at leve sammen med ham, og han hårdnakket vægrer sig mod at samtykke i skilsmisse; ser jeg mig sat i den nødvendighed at måtte søge af rettens vej at opnå denne, idet jeg vil føre vidner på, hvorledes hans forhold mod mig ere. Men da jeg ere uformuende og ikke kan udholde omkostningerne ved en proces, udbeder jeg mig gunstigt meddelt beneficium paupertatis til at anlægge sag imod ham, og beder i så fald Hr. procurator Valeur i Birk beskikket til at føre sagen for mig ved landsretten. Klagen til forligelseskommissionen med henvisning og påtegning og en attest fra min sjelesørger tillader jeg mig at lade medfølge.

Mette Kirstine var mere lettet, da hun forlod Valeurs bolig i Birk for sammen med farbroderen at drage ad Gunderup til, end da hun forlod tinghuset i Herning. Nu var det tilsyneladende kun et spørgsmål om tid, inden sagerne blev klaret til hendes tilfredshed.

Valeur sendte brevet med bilag til Ringkøbing, hvor amtmand Sigismund Schulin kastede et blik på det, før han sendte materialet til udtalelse hos herredsfoged Feddersen på Nørholm, hvor det kom til at ligge et stykke tid.

Imidlertid sker der det mærkelige, at den før så uforsonlige Mette Kirstine lader sig besnakke af sin ægtemand til at genoptage samlivet. Søren har sikkert udtrykkeligt lovet hende, at *han* aldrig mere ville gøre hende fortræd – og han holdt jo, hvad han lovede.

Der er givetvis forløbet nogle dage i fryd og gammen, hvor ægteparret har levet i den store forsonings rus i det lille fæstehus på Slumstrup mark. Søren holdt sit ord og

behandlede sin kone godt, og Mette Kirstine fortrød sin hårde fremfærd med kravet om skilsmisse. Hun lod skikke bud til prokuratoren i Birk om, hvorledes livets lykke havde vendt sig, og nu ville både hun og Svend Nyboe bede prokuratoren sørge for, at ansøgningen om fri proces måtte blive tilbagekaldt.

Ikke uden grund, om Valeur var lidt gram i hu, da han 8. marts tilskrev velbyrdige justitzråd og herredsfoged Feddersen og bad ham foranledige ansøgningen stoppet. Feddersen, der endnu ikke havde følt sig foranlediget til at fremsætte de begærede udtalelser, sendte papirerne tilbage til amtshuset vedlagt følgende brev dateret 13. marts, som viser, at den snørklede og uforståelige kancellistil ikke kun hører ministerierne til.

Ved at fremsende hoslagte af procurator Valeur på Mette Kirstine Christensdatters vegne skrevne andragende om at den af hende til amtet indgivne ansøgning om fri proces, til at søge ægteskabet med huusmand Søren Sørensen af Slumstrup mark ophævet, måtte betragtes som ikke indgiven, tillader jeg mig på grund heraf at remittere bemeldte med amtets påtegning af 28. f.m. mig til erklæring tilstillede ansøgning med tvende bilage.

Da ansøgningen var trukket tilbage, blev Søren Hampen til at kende igen. Men havde han lovet, at *han* ikke ville gøre konen fortræd, så ville han dog ikke hindre andet deri. Den historie, H. P. Hansen fortæller, passer faktisk så udmærket ind på dette tidspunkt, at den skal tages med: *Han greb deres kat i nakken og holdt dyret hen over hendes ryg, så det kratte hende, så havde han i hvert fald ikke slået hende.*

Det er sikkert lignende episoder, der fik Mette Kirstine til at vende tilbage til sin oprindelige beslutning om at lade

sig skille. Hun forlod igen sin mand, og nogen tid derefter opnåede parret bevilling til at leve separerede i henseende til bord og seng. Herved opnåede de det officielle stempel på, at deres samliv helt legalt var ophørt, men ægteskabet stod stadig ved magt. – Ingen af parterne måtte indgå nyt ægteskab, og for Mette Kirstines vedkommende var lysten dertil nok også forduftet.

Under fattigvæsenet

Det begyndte efterhånden at gå op for Søren Hampen, at Mette Kirstine denne gang havde forladt ham for ikke at vende tilbage. Han blev boende i Slumstrup året ud, mens han kiggede sig om efter noget at bo i nærmere ved bebyggede områder, hvor der igen var mulighed for at få en kvinde i huset, for uden en sådan var livet ikke værd at leve.

Sidst på året fik han fæstet et af vasehusene i Gjellerup sogn, og den 30. december 1857 forlod han Rind sogn med sine sparsomme ejendele, og nytårsaften var han hos degnen i Gjellerup for at melde sin flytning.

Der var dog ikke lige med det første kvinder, der friede til ham. De tre hektiske måneder, han havde haft sammen med Mette Kirstine, havde nok skabt så stærk en folkesnak, at Søren ry forlængst var nået over sognegrænsen. Der kunne jo heller ikke være tale om at gifte sig, eftersom han stadig var gift med Mette Kirstine.

Da der blev holdt folketælling 1860, boede Søren i Fastrup i den sydlige del af sognet, og hjemme hos sig havde han datteren af første ægteskab, Ane Kirstine, som nu var 10 år.

Ane Kirstine kom dog snart ud at tjene, og så var der egentlig ikke noget, som bandt Søren til huset i Fastrup. Småt med arbejde og langt mellem kroerne har der vel også været, så det var om at komme ud og prøve noget nyt. Til novembersdag 1861 forlod han sognet, men denne gang glemte han rigtignok at fortælle den stedlige degn, Søren

Christian Sand, at han nu ikke længere kunne findes i Fastrup.

De spor, Søren satte sig ved denne udvandring fra sognet, er ikke gået i arkivalierne, men den 10. august 1862 meldte han sig hos degnen for at råde bod på det, han havde forsonet. Sagen var nok, at man på Søren's nye opholdssted havde spurgt efter hans flyttebevis, og da han ingen havde, måtte han jo se at skaffe en. Søren Chr. Sand skrev så et afgangsbrev til Søren Hampen, men da han ville have oplyst, hvor Søren Hampen agtede sig hen, måtte han lade sig nøje med, at Søren agtede sig østpå, for at søge arbejde, og det skrev degnen så på afganglisten, selv om det ikke var i overensstemmelse med reglerne. Men når nu Søren ikke havde nærmere planer, så kunne degnen vel ikke gøre mere.

En af grundene til den nøje kontrol med karlfolkets færden var lægdsvæsenet, idet man skulle opføres på lægdsrullen i det sogn, man opholdt sig. Efter 1849 blev man stående i rullen til det fyldte 38 år, og da Søren Hampen ved sin afrejse ikke havde nået denne alder, måtte han stadig regnes for tjenlig til hæren.

Da krigen 1864 brød ud, kom han da også på session, men nu var han kommet over aldersgrænsen. Han blev kaseret, og medens gode mænd spildte livet i den fortvivlede krig, kunne Søren gå, hvorhen han ville, og det ser ud til, han har benyttet sig deraf. Der var ikke noget, der bandt ham. Lægdsvæsenet var han færdig med, og datteren Ane Kirstine tjente på Svendlund i Rind, hvor man 1864 sørgede for hendes konfirmation. I de næste år synes Søren Hampen at have været en ren Jerusalems skomager med hensyn til at vandre rundt.

Der er omkring ti år i Søren Hampens liv, hvor han ikke

rigtig kan forfølges gennem papirer, men så tilsmilede kærligheden ham igen. Denne gang i form af en 31-årig enke-kone fra Rind, der var villig til på lovformelig vis at dele bord og seng med Søren.

Helt efter paragrafferne blev det dog ikke, for *Ane Kirstine Kristensdatter*, som enken hed, flyttede over til Søren, som nu boede i Skovby i Gjellerup sogn, hvor han 47 år tidligere var blevet født. Der allerøstligst i Skovby lidt syd for *Rasmus Hølund*s gård, lå der to små hussteder. Søren Hampen boede i det ene og *Mikkel Svejgård* i det andet.

Nu var det endelig blevet Søren tur til at blive forlovet ungt, og det unge kød var en stor fristelse at have omkring sig til hverdag.

Fristelsen var også for stor. Og da Ane Kirstine var helt sikker i sin sag og bad om at blive gift med besvangeren, måtte Søren til at prøve på, om han kunne få sit tidligere ægteskab ophævet. I juli 1872 var han på herredskontoret i Herning, hvor han forelagde sine planer for herredsfogeden, som satte sig i forbindelse med amthuset. Før videre kunne foretages, skulle der forsøges en ny mægling mellem ægtefolkene Mette Kirstine Christensdatter og Søren Hampen, men da denne naturligvis var frugtesløs, kunne papirerne igen sendes til Ringkøbing.

Det lå uden for amtmandens kompetance at adskille, hvad Gud havde sammenføjet, så justitzministeriet måtte med på råd om det forsvarlige i at ophæve et ægteskab, hvor ægtefællerne ikke havde levet sammen i 15 år.

Men det var ikke så let en sag at tage stilling til for justitzminister Krieger, når der spillede så komplicerede forhold ind. Før videre kunne foretages i anledning af den med Hr. kammerherrens påtegnede erklæring af 16. juli hertil ind-

komne med bilag hoslagt tilbagefølgende ansøgning – skulle ministeriet bruge nogle oplysninger . . . *da ægtemanden samlever med et fruentimmer med hvem han i separationstiden har forset sig, skulde man tjenstlig udbede sig oplysninger behageligen meddelt om navnet på bemeldte fruentimmer, samt om hvornår mandens samliv med hende er begyndt, idet han derfor endvidere bedes opfordret til at tilvejebringe attest om, hvorvidt han, afset fra sit forhold til bemeldte fruentimmer, i øvrigt i separationstiden har ført en sædelig vandel.*

Amtmanden, kammerherre von Benzon, har åbenbart ment, at den slags oplysninger var ministeriet uvedkommende i den foreliggende sag om bevilling til skilsmisse. Han undlod i hvert fald at svare på brevet, og mens ministeriet ventede på kammerherrens svar, fødte Ane Kirstine Kristensdatter sit barn.

Det blev en ny Søren Hampen, som blev født 23. september 1872. Barnet blev ikke døbt kort efter fødslen, som skik var, men da drengen i begyndelsen af oktober blev syg, turde Ane Kirstine dog ikke lade ham udøbt, så hun døbte selv drengen med den udlagte barnefaders navn: *Søren Sørensen*. Foruden den nyfødte Søren, havde hun fra sit første ægteskab døtrene *Trine* og *Maren* – født henholdsvis i Rind og Gjellerup.

3. oktober, dagen efter Ane Kirstine selv havde døbt sin uægte søn, tilskrev ministeriets departementchef, *C. F. Richard*, amtmanden for tjenstligt at bringe Hr. kammerherren brevet af 3. august i behagelig erindring. Der var ingen vej udenom. Nu måtte der indsendes oplysninger om Søren Hampens personlige vandel i separationstiden. Men mens græsset gror, dør horsemor – anledningen til den begærede skilsmisse, den nyfødte Søren Sørensen, døde 10. oktober.

Hvad amtmanden har svaret ministeriet vides ikke, men

da Richard havde modtaget svaret, blev der øjeblikkeligt udfærdiget bevilling til ophævelse af ægteskabet mellem indsidder Søren Sørensen Hampen og Mette Kirstine Christensdatter, med tilladelse for begge parter til at indgå nyt ægteskab. Søren var endelig fri, vejen til alteret med Ane Kirstine lå klar.

Nu hastede giftermålet ikke mere, end der kunne blive tid til at ordne et par ting med økonomien først. Ane Kirstine havde jo et par børn, og det var højst sandsynligt, at den afdøde Søren ikke blev parrets eneste barn. Der var god grund til at overveje de forsørgerbyrder, et ægteskab medførte. Søren var indsidder, altså sad han til leje i et jordløst hus, og hans indtægter var helt afhængige af det tilfældige arbejde, han kunne få rundt omkring.

Men Søren gjorde virkelig noget for at strække de sparsomme indtægter. Da sognerådet i Gjellerup i slutningen af marts 1873 holdt møde på fattiggården, fik rådet forelagt en skrivelse fra sognerådet i Rind-Herning:

I anledning af at enken Ane Kirstine af Rind-Herning af det hervedværende sogneråd har begæret, at i det tilfælde at hun indgår ægteskab med Søren Sørensen Hampen i Gjellerup – hos hvem hun for tiden opholder sig – at Rind-Herning da ville forsørge hendes ældste datter Trine indtil hendes fyldte 18de år, tillader man sig herved ærbødigst at udbede Gjellerup sogneråds samtykke til en sådan forpligtelse – på sognerådets vegne underskrevet af sognerådsformanden, degnen Peder Skole Christensen.

Det kunne Gjellerup sogneråd ikke have noget imod, og man skrev tilbage, at man mente, at den forpligtelse, Rind-Herning sogneråd påtog sig, måtte betragtes som bindende, således det måtte blive indført i Rind-Herning sogneråds forhandlingsprotokol. Så var Gjellerup sogn fri for at blive pålagt udgifter ved Trines forsørgelse og sikret mod, at

Rind-Herning sogneråd skulle fortryde den byrde, Trines forsørgelse kunne blive.

Men når Ane Kirstine giftede sig med Søren Hampen, så påtog Gjellerup sogn sig samtidig byrden af hendes forsørgelse. Der var egentlig tale om en regulær handel, hvor Ane Kirstines pris for at gifte sig med Søren og dermed flytte sin forsørgelsesberettigelse fra Rind-Herning til Gjellerup sogn, var at Rind-Herning påtog sig forsørgelsen af Trine. Gjellerup sogneråd skulle senere bittert fortryde, at man så villigt var gået med til den handel.

Da sagen om Trines forsørgelse var i orden, blev Ane Kirstine Kristensdatter og Søren Hampen gift. Det skete 1. april 1873 i Gjellerup kirke.

Giftermålet betød næppe nogen større forandring i forholdet mellem Søren og Ane Kirstine, som jo efterhånden havde delt bord og seng gennem lang tid. Der foreligger ingen oplysninger om Sørens behandling af sin tredje kone, men der er adskilligt, som tyder på, at hun var en dame, som ikke fandt sig i alverden og selv kunne klare sin ægtemand, hvis han henfaldt til sine gamle tilbøjeligheder med at tæve konen.

Søren måtte vende sine aggressioner mod andre, og en af dem, det kom til at gå ud over, var møller Petersen fra Kideris, som havde købt den nye vejrmølle i Skovby. En af Sørens måder at genere mølleren på var at give sin gedebuk, som stod tøjret ved vejbredden, så langt et tøj, at den kunne stange mølleren, når denne intetanende kom forbi på vejen.

Ellers levede Søren af det tilfældige arbejde, der kunne blive rundt omkring. Der er ingen grund til at mene, at hans brændevinsforbrug er blevet mindre med årene, så penge har det været knapt med. Søren nævnes som arbejdsmand,

da han fik en ny *Søren Sørensen* døbt den 18. juli 1874. Denne gang fandt dåben sted umiddelbart efter fødslen.

Foråret 1875 havde Søren arbejde i tørvemosen, men da hans egne tørv havde stået ringlede et stykke tid og skulle køres hjem, kunne han ikke låne hest og vogn til hjemkørslen, og skulle han have en anden dertil, måtte der penge på bordet. Søren greb da til en udvej, som med årene skulle blive meget almindelig for ham. Han gik til sognerådet og bad om penge til hjemkørsel af klynetørvene, og på sognerådets møde i juni fik han bevilget 4 kroner til at få klynen hjem for.

De 4 kroner var prisen for Sørens valgret; thi havde man modtaget understøttelse gennem fattigvæsenet, fortabte man sin valgret, om man da ikke købte den igen ved at betale understøttelsen tilbage. Det var en effektiv måde at holde ærekære folk fra fattigkassen på. Folk af Søren Hampens kaliber, der ikke var belastede med nogen større æresfølelse, virkede den slags ikke på.

Næste forår blev familien igen forøget med en søn, som ved dåben i kirken den 17. april fik navnet *Anton*, og ved hans dåb var halv søsteren Ane Kirstine, som nu tjente på Albæk i Snebjerg, blandt fadderne.

Det har nok kunnet mærkes på økonomien, at der var kommet en til, for Søren henvendte sig igen til sognerådet for at få forstærkning. Der blev også denne gang bevilget ham 4 kroner, men nu skulle det jo nødtigt blive en tilbagevendende begivenhed, at Søren fik 4 kroner, hver gang han var i forlegenhed, så man vedtog, at pengene skulle uddeles i mindre portioner med passende mellemrum, så kunne man måske forhale næste henvendelse fra den pengeforlegne indsidder.

Men næste gang Søren mødte op for at få hjælp, var det ikke penge, det gjaldt. Det var i februar 1877, og han forklarede, at hans klynnetørv var sluppet op, og familien frøs. Der var ingen vej udenom, sognerådet måtte bevilge et læs klyne. I november samme år var han der igen. Nu manglede familien penge til brød; men denne gang fandt Søren penge-kassen lukket. Hjælp skulle familien dog have, så Søren kunne de næste 4 uger henvende sig på fattiggården, hvor han ugentlig ville få udleveret 24 pund brød – brød havde den fordel, at det vanskeligt lod sig omsætte i brændevin.

24 pund brød om ugen var meget for fattigfolk, men forsyningerne fik ende, og midt i marts 1878 stod Søren igen ved sognerådsmødet på fattiggården. Familien sultede, han ville gerne have hjælp. Han havde tænkt sig et pund smør om ugen indtil første maj samt 8 pund brød mere i samme tid, hvilket sognerådet efter en del muggen indrømmede ham.

Endnu var Søren ikke blevet afvist, når han havde søgt fattigvæsenet om hjælp. Men han mødte også op personligt med sine krav, han forstod at bevæge medlemmerne med ord, og han anså tilsyneladende ikke et afslag som noget svar.

Da april måned var ved at være til ende, var der heller ikke mere mad i huset i Skovby, så Søren mødte op den 29. april og forlangte yderligere hjælp, og hårdt presset lovede man ham 4 stk. 8 punds brød og 2 pund smør i maj måned. Men nu skulle han heller ikke prøve på at vise sig foreløbig.

Dette besøg vakte en del debat, da Søren havde forladt lokalet, men sognerådet kom dog hurtigt til den konklusion, at såfremt familien Hampen ikke kunne klare sig selv om sommeren, så skulle den optages på fattiggården.

Sommeren gik; men på det første sognerådsmøde i september stod han der igen. Rådet, som på det tidspunkt bestod af *Laurits Damholt*, *Søren Krøjgaard*, *Ole Frølund Kristensen*, *Lambreth Christensen*, *Laurits Dalgaard*, *Lars Petersen* og *Thomas Moesgaard*, havde nu mistet tålmodigheden. Man kan levende forestille sig irritationen, da deres plageånd dukkede op for at bede om hjælp til vinteren. Nu skulle det være slut; Søren skulle ikke tro, at han kunne hente al sit brød på fattiggården uden andet arbejde end at afhente det. Skulle han have hjælp, måtte det være til selvhjælp, så der blev bevilget ham en halv tønde sæderug, som han så med naturens hjælp måtte se at få lavet i rugbrød.

Det var jo en noget langsigtet løsning på et akut behov, og hvad i alverden skulle han, Søren Hampen, med sæderug – han, der ikke ejede et redskab til at stikke i jorden? – straks blev der bevilget ham en havespade, og med udsigt til et større stykke gravearbejde forlod Søren nedbøjet sognerådsmødet.

Den vinter klarede familien sig uden yderligere hjælp fra sognerådet, selv om der hen på vinteren kom et nyt barn til verden, sønnen *Kristen Sørensen*, som blev opkaldt efter moderens forrige salige ægtemand.

1879 flyttede familien fra Skovby over på Agerskov hede i Bording sogn, men det betød ingen lindring for fattigvæsenet i Gjellerup, for der var Søren født og dermed forsørgelsesberettiget.

Flugten til Amerika

Agerskov hede var et sted, hvor samfundets overflødige efter stiltiende overenskomst søgte sammen. Her generede de halvt omvæltede rønner og søjhusene, som næsten gik i et med den brune hede, ikke udsigten for de bovne gårdmænd, som sad i lerjorden og sognerådet.

Det var en broget mangfoldighed af fortabte eksistenser, som her havde dannet en koloni, hvor livets opretholdelse var en fin balance omkring sultegrænsen. Her tævedes i kortene under svovlende eder og tællepråses blafren. Her var sulten hyppig og tørsten sjælden. Her boede betlere og sindsyge og folk, som alene levede på fattigvæsenets nåde.

Vel forsøgte man at få heden til at give et tilskud til fattigunderstøttelsen, men selv hvor den opbrækkede hede blev gennemvædet med sved, var udkommet sparsomt.

Agerskov hede var foragtet; også blandt sine ejermænd. Hundrede tønder af den havde en gang skiftet ejer for en kaffepunch. Parcellister kunne her få billig jord, hvori de kunne realisere drømmen om lykken. Men lykken randt ud i det skarpe sand eller fortyndedes til ukendelighed med brændevin. De fleste gik her til grunde, de stærkeste emigrerede til Amerika, hvortil drømmen kunne medtages.

De forhold *pastor Fabricius* udmaler, kunne passe på Agerskov hede så godt som noget andet sted: *Forhen var tiggeriet en tilflugt for disse små parcellister i nødens tid; men nu siden reglementet for fattigvæsenet med rette har sat grænser for dette, så falde de entledige fra parcellen, svage og afkræftede ved nøden, ofte*

med mange børn på distriktets forsørgelse, og dette falder såre tungt for de pågældende. Jeg taler i denne sag med erfaring, thi i mine små sogne gives 30 parcellister næsten alle yderlig fattige, og hvis jordejendomme er små og ringe. Børnene løbe ofte omkring halvnøgne med hungeren malet på deres ansigter, et rædsomt syn!

1880 lå der 13 huse her med i alt 58 indbyggere, hvoraf de 6 var i Søren Hampens brød. 6 familier fik understøttelse gennem fattigvæsenet, og en enkelt familie havde åbenlyst betleri som erhverv.

Da folketællingen 1880 fandt sted, var Søren ikke hos sin familie, men nævnes som midlertidig fraværende. Det var nok grunden til, at det var Ane Kirstine, der mødte op ved sognerådsmødet den 9. december 1880 for at begære hjælp, således familien kunne komme gennem vinteren. Hun forlangte 4 skæpper rug om måneden i december, januar, februar, marts og april. Det blev bevilget, og til de halvnøgne unger, som ikke kunne bare sig i kulden, fik hun bevilget 20 alen lærred, og endelig fik hun 2 kroner med i kontanter, da hun gik. Fattigvæsenet havde ikke tjent på den flytning, men familien klarede sig vinteren igennem uden yderligere hjælp.

I december 1881 blev kravet gentaget. Søren Hampen mødte selv op og forlangte 20 skæpper rug fordelt over hele vinteren samt 25 alen lærred og 4 kroner. Nu boede han så afsides, at han havde ondt ved at møde så tit, så det var om at få det ordnet på en gang. Sognerådet havde åbenbart set det håbløse i at nægte familien, hvad den vitterligt havde behov for. Men det kunne vel ikke vedblive at være fattigkassens opgave at hjælpe familien Hampen gennem vinteren.

Vinteren var dog ikke til ende, før Ane Kirstine mødte op tydelig frugtsommelig for at få bevilget 2 skæpper rug.

– 23. august 1882 kom en ny mund at fylde mad i. Drengen blev døbt *Morten Sørensen*.

Havde man i Gjellerup ventet, at Søren Hampen hen i den begyndende vinter ville møde op for at forlange sin familie forsørget vinteren igennem, så blev man ikke skuffet. Først fik familien 100 pund rugmel gennem Bording sogneråd, man da de var bagt op, stillede Søren som sædvanlig og forlangte denne gang 30 skæpper rug, 25 alen lærred og 4 kroner. Det var ved at blive en uundgåelig tradition.

Men hen på foråret øjnede sognerådet pludselig en chance for at slippe af med den store årlige belastning for fattiggassen.

Søren kunne, som det fremgår af det foranstående, ikke selv brødføde sin familie året igennem. Situationen var uholdbar; ikke kun for fattigvæsenets budget, hvorpå Søren Hampen og hans familie var en af de største enkeltposter, men også for familien på Agerskov hede, hvor udviklingen næsten stod stille. Når der skete noget, så var det som regel en familie, der forsvandt fra stedet og en ny, som overtog pladsen.

Det var mange penge, de respektive forsørgelseskommuner hvert år måtte sende til Agerskov hede. Af kommuneregnskaberne for de år fremgår det da også klart, at fattigvæsenet var langt den største udgift for et sogn.

Når Søren i vinteren 1882–83 viste sig i Gjellerup – vel sagtens for at hente den bevilgede rug, lod han af og til en bemærkning falde om, at han godt kunne tænke sig at gøre nogle af sine gamle naboer følgeskab og bosætte sig i det Amerika, som flød med mælk og honning, om man ellers skulle tro de tidender, der nåede tilbage til Agerskov hede gennem mange forstærkende led.

Det skete vel nogle gange, at han lod et par ord falde

derom for derefter opgivende at erkende, at den slags jo ikke kunne blive til andet end tanker for hans vedkommende.

Sørens planer blev dog kendte og nåede også sognerådets ører. Sognerådsmedlemmerne talte indbyrdes derom, når de mødtes tilfældigt ved kirken, møllen, fattiggården, eller hvor de nu havde ærinde. Og en dag Søren var i sognet, blev han bedt indenfor hos et af medlemmerne for at gøre rede for de planer, han havde for familiens fremtid.

Søren fortalte villigt derom. Han havde tænkt at nedsætte sig i nordstaten Illinois – nærmere bestemt i en ubetydelig flække kaldet Dwight, som lå godt 100 km sydvest for Chicago. Men en sådan rejse havde han jo ingen midler til, så han måtte nok med fattigvæsenets hjælp prøve at klare dagen og vejen på Agerskov hede også i tiden fremover. Drømmen om Amerika lod sig ikke realisere for ham, medmindre . . . , ja, medmindre sognerådet altså ville betale rejsen derover for familien.

– Da Søren den dag forlod Gjellerup, følte han nok allerede, at hans mål ikke længere var så uopnåeligt som for blot få dage siden.

Det meget præcise bestemmelsessted kunne tyde på, at Søren allerede havde bekendte på stedet. Måske var det gamle naboer fra heden, som nu var kommet godt i vej og havde ladet høre fra sig for at få andre til stedet.

Sognerådet havde fået noget at tænke over. Det her var ikke noget krav fra Søren Hampen, men et tilbud, hvor man ved at påtage sig en engangsudgift kunne slippe for en dyr forpligtelse mange år fremover. Hvor mange år var ikke godt at vide, men udgifterne til familien Hampens forsørgelse var blevet større og større for hvert år. Tilbudet var absolut en grundig overvejelse værd.

Der skulle træffes en afgørelse på sognerådsmødet torsdag den 15. marts 1883. Men her løb sognerådet ind i et stort problem, thi så længe familien Hampen fik understøttelse gennem fattiggassen, så var alt i orden efter lovene, men det var ikke uden videre lovligt, at fattiggassen afholdt udgifterne til udvandringen, og hvad ville skatteyderne i sognet ikke sige, når de fik at vide, hvad deres penge blev brugt til. Man måtte gå forsigtigt til værks for at undgå kontroverser med skatteyderne.

Sognerådet lagde derfor en plan, således pengene til familiens udvandring kunne tages af kommunens kasse og aftalte, at alle skatteyderne skulle have planen forelagt, inden der kunne ske videre.

Sognerådsmedlemmerne delte så sognet imellem sig, således hver fik et distrikt, hvor planen skulle forelægges skatteyderne. På denne måde kunne det gå hurtigt, og rådet kunne så næste dags eftermiddag kl. 15 igen mødes på fattiggården for at fortsætte, hvor de havde måttet give op i dag.

Det var et glad og stolt sogneråd, som samledes fredag eftermiddag for at tage videre stilling. *Ole Frølund Kristensen* skrev i forhandlingsprotokollen *skatteyderne havde på en enkelt undtagelse nær billigt denne plan og underskrevet samme, hvorefter sognerådet stod op og gik til Hammerum station.*

Stationsforvalter Petersen i Hammerum havde en lille ekstrafortjeneste ved at være underagent for det tyske dampskibsselskab, som befordrede passagerer mellem Hamborg og New York. Herning Folkeblad bragte i de år jævnligt store annoncer, hvori dampskibsselskabet bekendtgjorde, at en enkeltbillet til 1. kl. kahyt kunne fås til 400 mark, til 2. kl. kahyt for 250 mark, men på det med rette berygtede medlemdek kunne man blive fragtet over Atlanten for 90 mark.

Da sognerådet nu mødte op for at afslutte akkord med forvalter Petersen om prisen, blev man hurtigt enige om at vælge mellemdækket, hvor besætningens optræden og passagerernes behandling ikke var meget forskellig fra det miljø, familien Hampen var vant til at færdes i. Forvalteren regnede hele turen fra Herning til Illinois sammen til 587 kroner og 17 øre, hvoraf de 60 kroner skulle bruges til at fragte de 7 familiemedlemmer til Hamborg for.

På Agerskov hede blev der glæde og travlhed. Familien skulle have al overflødigt gods omsat i penge for at have noget at tære på, og nyt tøj og udstyr skulle indkøbes.

De penge, der kunne skaffes ved bortsalg, strakte imidlertid ikke langt, når nyt skulle købes, så Gjellerup sogneråd fik en ordentlig forskrækkelse, da Bording sogneråd efter familiens afrejse sendte en regning på 43 kroner og 50 øre, som rådet havde udlagt til familiens ekvipering.

En aprildag 1883 tog familien Hampen afsked med Agerskov hede og Gjellerup sogn. Sognerådet åndede lettet op; her var det i bogstavelig forstand en byrde, der forlod sognet. Den store udgift, man havde sat sig i, skulle hurtigt blive indhentet.

Dagen og vejen

Amerika bekom Søren Hampen ilde. På den tid var det vildt vest endnu vildt og forholdsvis utæmmet af lovgivning. Loven var oftest sædvanen, og sædvanen var skabt af en barsk nødvendighed. Her var stadig brug for unge arbejdsvillige hænder til at tumle jorden, for guldet lå ikke på overfladen.

Søren Hampen, der ved sin ankomst var nær 60 år, og som var vant til at få sin familie forsørget det halve år uden anden besvær end selv at hente føden, fandt ikke den overstrålende rigdom, man havde talt så meget om hjemme på Agerskov hede. Han fandt, at her gjaldt nødvendighedens love; ville han overleve, måtte han arbejde.

Men Søren fandt dog en nemmere udvej for at overleve. Mindre end to år efter, han var kommet derover, gik han alene på havnen i New York for at søge skibslejlighed til Europa. Hans eneste ledsager var viljen til at komme tilbage til den trygge understøttelse fra Gjellerup sogns fattigkasse.

Det lykkedes da også den skuffede emigrant at få plads om bord på et af udvandrerskibene tilbage over Atlanterhavet. Han skulle som betaling for rejsen og kosten skrælle kartofler på hele turen – men han indlod sig gerne derpå for blot at komme hjem.

De folk, som gjorde rejsen med udvandrerskibene til Europa, var for det meste helt anderledes velbeslåede, end de der optog kahytter og mellemdæk, når skibene sejlede mod vest, og det fortælles, at der blandt passagererne blev

foretaget en indsamling til den hjemlængselsplagede kartoffelskræller, hvad han kunne have god brug for.

Hvorledes, det egentlig var gået med Anne Kirstine og børnene i Amerika, indlod Søren sig aldrig rigtigt på at fortælle om. Når han blev spurgt, slog han det hen med, at en anden havde frarøvet ham hans familie. Men blandt folkesnakken lød det, at Søren Hampen havde skilt sig af med sin kone ved at sælge hende til en neger. Og når Søren senere fik en god rus, kunne han godt prale med, at han havde brugt 14000 kroner ovre i staterne, hvilket naturligvis støttede folkesnakken.

De småberetninger, der er bevaret om Søren's tid i Amerika, lader ane, at tilværelsen næppe har manglet dramatiske indslag, f.eks. skulle grunden til hjemkomsten være, at han havde været nær ved at blive lynchet derovre; til andre har han fortalt, at man ville skyde ham.

Begejstringen i Gjellerup sogn har næppe været overvældende, da det en forårsdag 1885 rygtedes, at Søren Hampen var kommet over sognegrænsen uden kone og børn. Velkommen hos nogle af skatteyderne har han i hvert fald ikke været, men sammen med småfolk har han sikkert fået sig en god latter.

Sognerådets surhed skinner igennem i forhandlingsprotokollen. Den 27. juni blev der holdt møde på fattiggården. Her skulle Søren nok nære sig for at møde op, men han havde forinden mødet haft fat på sognerådsformanden, Ole Frølund for at spørge, om han kunne få de sengeklæder, en nylig afdød enke på fattiggården havde efterladt sig, *men herpå vilde sogneraadet ikke indlade sig*, siger protokollen. På samme møde havde en anden begæret den afdøde enkes stunthoser og 10 kroner, hvilket blev bevilget.

Søren skulle til at genoptage dagliglivet, og problemet

med bolig løstes ved, at han fik et lille hus i Lundhuse nord for Gjelleruplund ved vejen mellem Herning og Sunds. Huset bestod af en eneste stue med et lille hjørne skilt fra til frammers, hvor der var et ildsted. I hjørnet ved frammeret havde Søren sit sovekammer, som i førstningen kun bestod af et par sammentømrede fjæle med nogle pjaltede klude, som gjorde det ud for seng og sengetøj.

Huset havde et hullet stampet lergulv, men dog fjæleloft. Et begreb som renlighed var ukendt her. Den snes høns, han for det meste holdt, havde deres pinde under bordet, og ægrederne var opslået i stuen efter vilkårlige indfald. Dyrenes efterladenskaber trak i lergulvet og dannede sammen med menneskeskabte dunster en ram lugt, som kunne få ukendte til at snappe efter vejret.

Her ved Sundsvejen lå der tre beboelser på rad. Den ene er nu blevet til *Nybo tekstilfabrik*, og i den anden boede i mange år *æ kukmand* alias *Jens Chr. Jensen*. Derimellem lå Søren Hampens usle lerklinede hytte, som vind og vejr fik lov at grave fingre i uden at nogen lagde sig imellem.

Uden for huset langs Sundsvejen groede en række forløbne poppeltræer, og omkring huset, hvor Søren's affald kastedes, trivedes nogle kæmpemæssige skræpper, som bredte sig efter forgodtbefindende og til tider var ved at trænge ind ad den frønnede frammersdør.

Dette hus blev rammen om Søren Hampens liv de næste 15 år. Han delte pladsen med bastarden *Polle*, og ikke sjældent havde de et kvindemenneske logerende udstyret med titlen *husholderske*, men det blev sjældent nogen langvarig affære.

De fleste af de historier, der fortælles om Søren Hampen, stammer fra den tid, han boede her. Mange mennesker har besøgt ham i huset og overleveret forskellige indtryk af man-

På en gavmild blomstereng foran a kukmands ejendom lå Søren Hampens hytte. De sidste rester af hytten er forlængst blevet muld, og blandt Sundsvejens fortravlede vejfarende er der ikke længere nogen, der standser op her for at blive budt på en dram og en dramatisk oplevelse.

den. Et sted hedder det, at Søren ikke var af dem der arbejdede hver dag. Man kunne finde ham liggende i dvale en fjortendages tid, men så var han også på tærne, så det var en fornøjelse at se ham arbejde.

Det arbejde, Søren havde travlt med, når han ikke var gået i dvale med gråmanden, var fremstilling af koste og børster. På en skrigende hjulbørre hentede han revlingris (Sortebær) på fugtige hedestrækninger, og hjemme i stuen bandt han risene sammen enten til revlingkoste de såkaldte *røvlingsløjemmer* eller til karbørster.

I ældre tid brugtes en del af den slags koste i stald og lo, men også lidt i salshusene; og da en kost hurtigt var slidt op, og der ingen udgifter var forbundet med fremstillingen, kunne produktionen af revlingkoste til tider være ganske indbringende for Søren.

Bedst var det dog at gå rundt og sælge kostene. Så kom han rundt på egnens gårde, og hvor, han kom, blev der efterhånden taget godt imod ham. Ved måltiderne blev han bænket med og fik del i måltiderne, og som en slags kvittering herfor bragte han lidt adspredelse ind i arbejdets trivialitet ved at fortælle historier, som gerne havde udgangspunkt i hans egen person.

Det er grunden til, at hans historier og person blev så bekendt på egnen, at de endnu lever i erindringen og huskes i overleveringen.

Helst så han jo, at han blev budt på en dram, men afholdsbevægelsen var ved at vinde frem på Herningegnen, så ofte måtte han lade sig nøje med mindre stærke sager. Når han eksempelvis besøgte fattiggården i Herning for at slå en handel af, måtte han slukke tørsten i husholdningsøl. En sådan dag var tørsten nok ikke overvældende.

Til tider kunne han påstå, at han selv var blevet afholdsmand. Det var når han havde været på et par gårde uden at blive budt en dram.

Slog indtægterne fra kosterisalgene ikke til, var der forstærkning at hente i fattiggassen. I december 1885 mødte han op

og forlangte 6 kroner, hvilket blev ham tilstået. Men da vinteren i januar rigtig begyndte at gøre sig gældende, stod han der igen. Han skulle have noget lærred, et par underbukser og en krone, hvilket han også fik.

De næste 15 år var han gæst ved sognerådsmøderne et par gange hvert år for at få hjælp. I perioden 1885–1891 fik han udredet i alt 68 kroner, 2 par underbukser, 1 bomuldstrøje og omkring 25 alen lærred af fattigkassen, og kunne han så få føden, når han solgte røvlingljæmmer, så kunne det nok løbe rundt.

Søren kom efterhånden til at nyde en vis anseelse, hvor han kom omkring. Hans brændevinstrang var bekendt, og kun få lod sig forarge deraf. *Evald Tang Kristensen* kalder ham oven i købet en skikkelig gammel mand, men det dækkede vist ikke helt den øvrige samtids indtryk af ham.

Tilværelsen kom aldrig til at kede Søren, dertil forstod han at sætte for megen krydderi på hverdagen. Ikke få er de, som skummende af raseri har vendt ryggen til Søren Hampen, mens denne skrannigrinede i sit tobaksplettede skæg.

En landmåler blev således engang genstand for Søren Hampens specielle form for lune. Søren, som havde været ude på handel, var på hjemvejen kommet op at køre med landmåleren. Søren foregav, at han netop stod for at skulle have sin jord målt op, og da det drejede sig om et temmelig anseeligt areal, så landmåleren chancen for at gøre en god forretning. Han ville endelig køre Søren helt hjem, selv om det var en betragtelig omvej, så kunne de jo se på jorden og tale om en pris for opmåling.

Ved den forblæste rønne sprang Søren af vognen og kom lidt uden for rækkevidde, inden han sagde, at det var her. Landmåleren blev godt ærgelig og udbød, at her kunne der

jo ikke være mange tønder jord. Men Søren havde svar parat: *Ja, ja, do må husk på, te a har det størst areal nedad!*

Der fortælles en lignende historie, som også går ud på, at Søren efter en lang dags handlen skaffede sig kørelejlighed til Lundhuse. En handelsmand havde taget Søren op at køre, og under turen blev der snakket ejendomshandel. Søren foregav nu at være interesseret i at sælge sin ejendom, og handelsmanden var ikke uden interesse for sagen, så de lagde vejen om ad Lundhuse. Søren havde opgivet, at han på den tilliggende jord kunne holde 20 køer, så handelsmanden kunne nok forstå, at det ikke var en helt almindelig passager, han havde den ære at køre hjem.

Ved huset gjorde de holdt, og da handelsmanden så den lille kant jord, der hørte til Hampens domæne, blev han godt ophidset og gav ondt af sig, men Søren, der jo forstod at holde ord, svarede ham: *Ja, hvis a får noget stærkt reb på dem, så ka a nemt holde 20 køer her!*

Den slags løjer kunne Søren nok tjene et par dramme på, når han diskede op med dem rundt omkring, og kunne han så sælge et par koste ved at smigre husmoderen lidt, så skulle det ikke lades uforsøgt.

Det var en stående vending hos ham, når han mødte et menneske, han syntes om eller gerne ville gøre indtryk på: *Do har en kjøn fasown. Do er så glat og så lige, te jæn ka stryge dig op ad æ røk!* – fremsat, som det var, i en indsmigrende tone kunne en sådan uventet kompliment godt sælge et par røvlingljæmmer.

Var det en person, som stod mindre højt i Sørens agtelse, rungede det gennem luften: *Do har en rawgal fasown!* – Sørens personlige mening om sine medmennesker var ikke nogen hemmelighed.

Det måtte kapellan *Axel Brostrøm* fra Ikast også sande en

gang, han talte til et møde i Gjellerup kirke. Samme kapellan var bekendt for sine alenlange prædikener, og da Søren en dag overværede en sådan, blev det ham åbenbart for meget. Den lærde mand havde nu udbredt sig temmelig længe om sin teologiske treenighed, så Søren Hampen rejste sig fra sin plads i kirken og råbte til ham: *Hvis do ett snart er færdig, så går a!* – dette lille hip berørte dog ikke Brostrøm, som uanfægtet fortsatte sin udredning. *Ja så går a!* rungede det gennem kirken, og Søren's krumme skikkelse hastede ud.

Var Søren ikke så heldig at få kørelejlighed, når han havde været på handlen langt fra Lundhuse, måtte han se sig om efter andre overnatningsmuligheder. Det var som regel besværligt for ham at få seng og sengetøj stillet til rådighed, eftersom folk nok var klar over, at Polle ikke var hans eneste følgesvend.

Når han var på Kølkjær-kanten, søgte han gerne ind til *Anders Tvermose Nielsen*, der var søn af hans stedmoder, og som nu havde en god gård på egnen. Søren påberåbte sig familieskabet for at få lidt udbytte af besøget; *Vi er jo halvbrødre!* påstod han over for Anders Tvermose, men det slægtsskab ville Anders ikke vide af.

Sådan lod Søren sig ikke affeje. Engang han var i Kølkjær, var man i gården i færd med at karte uld og havde en dyng *tæjer* liggende på gulvet. Da Søren's beden om natlogi var blevet afvist, blev han ret så underlig tilpas. Han stod og svingede lidt på benene og lod sig sluttelig besvime ned i den store dyng nykartede uld. Husfolkene fik en slem forskrækkelse og fik gæsten anbragt i gårdens bedste seng, hvor han blev genstand for megen omsorg. Først ud på morgenen blev han så frisk, at han kunne fortsætte sin afbrudte handelsrejse. – Den slags besvimelsesanfald drog Søren ofte

nytte af, når han i en eller anden situation pludselig var kommet i knibe.

Foruden handel og fattighjælp havde Søren endnu et par næringsveje. En tid var det moderne at gå rundt med et par terninger og foranstalte terningspil om et tørklæde. For en bestemt indsats kunne man deltage i spillet, og den, der fik det højeste kast, skulle have tørklædet. Den samlede indsats derimod, der langt oversteg tørklædets værdi, gik direkte i Søren Hampens lomme.

Væddemål kunne også være indbringende. Engang havde Søren væddet med en købmand i Herning om, hvorvidt han kunne bære en tønde rug fra Herning hjem til Lundhuse. Kunne han det, skulle han have rugen og 8 liter brændevin, men måtte han give op, skulle han levere købmanden røvlingljæmmer til en værdi, der svarede til rugens og brændevinens.

Søren fik så en nabo til at spænde for et hestekøretøj og køre ham til Herning. Hos købmanden fik han rugen læsset på ryggen og lagde sig derefter op i bunden af vognen, således at han stadig bar rugen på sin ryg, og på den måde fik han kornet båret hjem. Et par dage efter stillede han hos købmanden for at få sin gråmand fyldt, og det fik han.

Spå kunne Søren også, og altid gik hans spådomme i opfyldelse. Det var ikke i kaffegrums, kort eller krystalkugler, Søren Hampen forudsagde skæbnen. For en dram eller gode ord kiggede han folk i hånden, granskede lidt over dens linjer og forkyndte så med usvigelig logik: *Du bliver rig, hvis du får mange penge!* eller: *Hvis du lever længe, så bliver du gammel!*

Søren lovede som bekendt ikke mere, end han kunne holde, og han mente tillige, at han med rimelighed kunne forlange det samme af andre. Kromanden i Bøgild kro ved

Ikast blev derved engang godt til grin for sine egne penge. Søren havde indfundet sig og spurgt, om han kunne få en bøf for sine penge, hvilket der naturligvis ikke var noget i vejen for.

Da bøffen var fortæret, og Søren havde fået munden tørret med baghånden, rejste han sig for at gå. Han smed nogle få ører på disken og sagde farvel. Kromanden protesterede over betalingen, men Søren grinede: *Det er mi' penge, a har ett flere, og do sa' jo, te a ku' få en bøf for dem!* – dermed forsvandt han.

Det er dog ikke den slags historier, der huskes flest af på Herningegnen. Det er historier om, hvorledes Søren – stadig ved at bruge ordene efter deres pålydende – lavede grin med datidens udsøgte genstand for folkevid og -had: regeringens forhadte gendarmer – *De blå djævole!*

De forhadte gendarmere

Aldrig har Danmark været tættere på en folkelig revolution end i midten af 1880-erne, hvor kampen mellem højre og venstre nåede sit højdepunkt. Venstres *visnepolitik* gik ud på at forsøge at trænge højreregeringen bort ved at afvise alle dens forslag uden forudgående behandling. Efter planen skulle alle spørgsmål visne i regeringsleder, konseilspræsident Estrups hænder.

Estrup satte imidlertid hårdt mod hårdt, og da han i 1885 ikke kunne få folketingets tilslutning til en finanslov, som bl.a. indeholdt bevillinger til Københavns befæstning, sendte han rigsdagen hjem og udstedte en foreløbig (provisorisk) finanslov, således som man mente, grundloven hjemlede ret til.

Folkets opfattelse af grundloven var dog en ganske anden end den ministerielle. Da Estrup i påskeugen 1885 hjemsendte de lovgivende forsamlinger og med overklassens støtte lod monarken kundgøre det første af en lang række provisorier, var stemningen i store dele af befolkningen på revolutionens rand. Revolutionen udeblev dog, og den kom heller ikke i de følgende år frem til 1894, hvor der blev indgået forlig.

Regeringen frygtede dog revolutionen og fik i månederne fremover travlt med at udstede nye provisoriske love, som skulle hindre åbent oprør. Da der, inden en måned var gået, fremkom hårdnakkede forlydender om betydelige våbenkøb i udlandet, tøvede regeringen ikke. 5. maj 1885 udstedtes:

Foreløbig lov angående forholdsregler for at hindre misbrug af den uindskrænkede adgang til at anskaffe våben og øve sig i disses brug.

Selv venstres ledende politikere advarede mod uroligheder, skattenægtelser og andre drastiske midler, og det lykkedes at komme gennem den første bevægede tid uden alvorlige sammenstød. Men under overfladen sydede det stadig væk. *Henrik Pontoppidan* har i novellesamlingen *Skyer* givet en række rammende skildringer af folkestemningen i provisoriets første tid.

Med god grund havde regeringen frygtet en revolution, og det tyder på, at adskillige andre forholdsregler lå klar i ministeriets skuffer og kun ventede på en lejlighed til at blive sat i kraft.

En god anledning kom 21. oktober 1885. En sindsforvirret typograf affyrede en revolver mod Estrup, mens denne gik på gaden i København. Kuglen prellede af mod en knap i konseilspræsidentens frakke, og typografen, der havde været alene om attentatet, blev straks fængslet.

Med en forbløffende hurtighed for et ministerium var to nye provisorier klar, så hurtigt gik det, at planerne til dem må have været klar endnu, inden skudene havde lydt. 27. oktober trådte loven om udvidelse af politiet og om oprettelse af et militært gendarmerikorps i kraft.

I loven, som Christian den niende gjorde vitterlig, stod, at da man ventede, at de civile myndigheder under de stedfindende forhold ville stille fordringer om militær bistand . . . oprettes som bestanddel af hæren indtil videre et gendarmerikorps med det særlige formål i hele landet at yde de civile myndigheder understøttelse til opretholdelse af den offentlige sikkerhed, ro og orden samt til håndhævelse af de bestående love og anordninger.

Man ville altså være i god tid med loven, således gendar-

Gendarmernes smukke blå uniformer kunne nok give befolkningen indtryk af at stå over for betydende øvrigheds personer, og efter gendarmernes holdning på dette træsnit kan man tro, at de selv var af samme opfattelse. Den stående gendarm vender ryggen til beskueren og nøjes med at kaste et nedladende blik over skulderen. – Træsnit fra Illustreret Tidende, november 1885.

merikorpset var klar til at dække behovet, så snart det opstod. Men behovet kom aldrig.

Gendarmerne blev kun håndlangere i sager, de civile myndigheder ikke selv »gad« tage sig af. I en avis fra samtiden hedder det hånligt, at man nu kunne få militær hjælp til at finde en spisekammertyv. Gendarmerne skulle også hjælpe med at holde landsstrygerne fra døren, men samme avis ønskede nu hellere at beholde landsstrygerne og blive fri for gendarmerne.

Gendarmkorpset blev genstand for landbefolkningens oprigtige foragt, og enhver, der havde mod dertil, benyttede en given lejlighed til at drille dem. Søren Hampen var en af dem, der frejdigt indlod sig på chikanerier over for de blåklædte gendarmere, der i folkemunde omtaltes som de blå djævle. Søren skaffede sig stor popularitet blandt bønderne ved at fortælle om, hvorledes han havde gjort gendarmerne til grin. Den slags historier gik han aldrig for-gæves med, når det gjaldt om at lave en handel eller få tilbudt en dram.

De overbærende smil, man efterhånden overalt i landet mødte gendarmerne med, nedbrød naturligvis korpsets respekt i befolkningen og gav endog anledning til debat i rigsdagen.

Højres ordfører for de provisoriske gendarmerilove, N. R. Rump, sagde i Landstinget om korpsets manglende popularitet: *Det er en selvfølge at betlere, løsgængere og andre vagabonder ligesom overhovedet lovovertrædere af profession ikke holde af dem. Det er ligeledes naturligt, at de, som måtte omgås med tanken om på et eller andet område at træde ind i lovovertrædernes rækker ikke synes om dem.* – Derved havde Rump forsøgt at stemple alle, der ikke brød sig om gendarmerne, som betlere, løsgængere eller potentielle lovovertrædere.

Rump havde – eller skulle vel i kraft af sit ordførerskab have – en tro på, at gendarmerne med tiden ville vokse i befolkningens anseelse, men da det ikke blev tilfældet, måtte han forsøge at skyde skylden fra sig og over på andre. I landstinget sagde han, at redaktører, folketalere og andre forsøgte at opretholde den uvilje, som straks havde vist sig at være tilstede over for gendarmerikorpsset, *idet de stadig gennem bladartikler og taler søge at vække had og uvilje mod korpset, navnlig ved at fortælle adskillige røverhistorier om, hvorledes gendarmerne havde båret sig ad der og der og ved at forhåne dem.* – For at den slags ikke skulle flyde helt over, havde regeringen ved et provisorium indført fængselsstraf for ophidsende agitation.

Det er nu ikke kun redaktører og folketalere, der bærer æren for, at gendarmerne aldrig blev populære; folkeviddet bærer en endnu større del af skylden, og derfor var Søren Hampen en ypperlig repræsentant. Allevegne, hvor han kom frem og berettede om sine løjer med gendarmerne, blev han taget vel imod. Han forstod virkelig at leve højt på en stemningsbølge.

Historierne fortælles den dag i dag i mange forskellige variationer, men det skal retfærdigvis siges, at historierne i høj grad er påvirket af folkefantasi og sagndannelse.

I historierne er det altid gendarmerne, der bliver narret og står til grin, men da de fleste historier stammer fra Søren Hampens egen mund, kan virkeligheden sagtens have været en ganske anden.

I en del af historierne fortælles om, hvorledes Søren var indkaldt til afhøring hos politiet, men det må igen retfærdigvis siges, at i samtlige politirapporter fra Herning politikreds i årene 1879–1891 er Søren Hampen overhovedet ikke nævnt, så ikke alle historier må opfattes som sandfærdige

afbildninger af virkeligheden, men kun som det de er: *Historier* – så det afrikanske ordsprog om, at en løgnehistorie har syv variationer, men en sand historie kun en, gælder også i dette tilfælde.

Søren Hampen selv var ikke nogen troværdig leverandør af sandheder, og det lagde han heller ikke skjul på. *A har hørt møj' i mi' daw, både løwn og sandhed*, sagde han. *Det sande holder a ved, men æ løwn, dem lar' a skri fra mig li'så rask som a hører dem!* – i eftertiden er der adskillige, der har fulgt Søren's eksempel, men historierne forbliver uimodsagte.

Den mest kendte er den om, hvorledes Søren selv lavede sine penge og blev mistænkt som falskmøntner.

På et tidspunkt i provisorietiden var der sat nogle falske mønter i omløb, og myndighederne havde skærpet opmærksomheden for at finde frem til de økonomiske bagmænd. På samme tid havde Søren været inde hos en købmand, som han havde betalt med en funklende ny tokrone. Den helt nye mønt vakte opmærksomhed, og da købmanden spurgte Søren, hvor han fik så fine penge fra, svarede han: *Det er da nemt nok, for a laver sjel mi penge!* – Den sag var oplagt; Søren blev snart opsøgt af et par gendarmere, der bad om at se, hvorledes Søren bar sig ad med at fremstille mønter. Søren var meget villig til at give en demonstration.

Først bad han gendarmene følge med ud i heden, hvor han havde det fornødne materiale. Da de havde travet gennem lyngen et anseeligt stykke vej, bukkede Søren sig ned og gav sig til at plukke revlingris. De undrende gendarmere spurgte naturligvis, hvad han skulle bruge risene til, og svaret lød: *Nu ska' a lige ha' dem bundet til en røvlingljømme, og så ska' a ud og sælge den, se så har a allerede lavet 25 øre!*

De besvimelsesanfald, Søren til tider »led« af, kom som regel på yderst belejlige tidspunkter. En dag havde han

stået uden for Sunds kro og drillet en omkringcyklende kolportør, og denne havde mistet besindelsen og givet Søren et par drøje slag af sin stok. Den slags skulle ikke forblive ustraffet. Søren sank livløs om på vejen og til den omrej-sende missionsmands forfærdelse viste det sig helt umuligt at få ham bragt til bevidsthed igen. Den livløse Søren blev båret ind i kroen, hvor man udmærket kendte Sørens vaner og hældte et par snapse i gabet på ham, hvilket til kolportørens store lettelse straks hidkaldte Søren til livet igen.

Søren handlede ind imellem med andet end sine egne produkter fra børstenbinderiet. En gang var han på vej til marked i Herning med sin trillebørre belæsset med udvalgte sager, som skulle omsættes i klingende mønt eller liflig brændevin. Bedst som han trillede hen ad vejen, kom en gendarm ridende imod ham. Søren øjnede chancen for at lave sjov, men gendarmen, der var overbevist om, at han her stod over for en landsstryger, var ikke til at spøge med.

I kongens og lovens navn forlangte han at se, hvad Søren skjulte på sin trillebørre. Søren blev kendelig nervøs og gendarmen des mere ivrig, og hans ansigt ligefrem triumferede, da han frem af ragelsesdyngen trak noget, som engang havde været et gevær. Da Søren blev foreholdt det lovstridige i omgangen med skydevåben, fandt han tiden inde til at besvime, og han sank livløs om ved trillebørren.

Nu var det gendarmens tur til at blive nervøs. Som kongens politi kunne han ikke lade den livløse skikkelse ligge på vejen, og da alle oplevelsesforsøg var ørkesløse, måtte han se at få manden bragt med til byen. Han læssede Søren på trillebørren fik sin hest bundet fast til armen og begyndte på en besværlig tur med den tungtlastede børre og hesten traskende bagefter.

Da optøget var kommet til Herning, indtrådte der en bed-

ring i den livløses tilstand. Han var nu i stand til selv at stige af børren og kunne endog selv fragte sit skrammel videre til markedspladsen. – Om den svedige og forpustede gendarm så helt havde glemt skydetøjet og bare ladet Søren køre? Ja, det melder historien ikke noget om. Den skulle bare slutte der, hvor gendarmen var blevet til grin.

En af datidens største kreaturhandlere på Herningegnen var *Anders Degn* fra Gullestrup. Anders Degn var kendt vidt omkring for sit handelstalent. Ham var der ingen, der løb om hjørner med. Og dog skete det en gang, at han forløb sig på en mands tillid, og det kostede dyrt. Studehandelen dengang var noget, som ordnedes ved mandsord og håndslag, og kun sjældent svigtede den gensidige tillid. Anders Degn havde dog forregnet sig, da han på et af Herningegnens markeder spurgte en gårdmand fra egnen, om han kunne tage nogle penge med til en mand i Holstebro, når han nu alligevel skulle derop til marked. Anders Degn var selv forhindret, idet han skulle en tur ad *æ sønden*.

Jo, det kunne gårdmanden godt, han skulle jo alligevel afsted, og Anders Degn gav ham 8000 kroner og var glad for at få sagen så let ud af verden.

Nogen tid efter, Anders var kommet hjem fra *æ sønden*, traf han Holstebromanden, der spurgte efter sine mange penge. Anders Degn påstod jo, at han havde sendt pengene, men manden holdt lige så hårdnakket på, at han ingen penge havde set.

De måtte så undersøge sagen nærmere, og manden fik ret. Gårdmanden, der havde fået de mange penge betroet, havde straks solgt sin gård og var stukket af til Amerika.

Folk i sognet vidste nok, at manden var rejst, men at det var for Anders Degns penge, blev først klart nu.

Begivenheden blev fortalt mange gange og til morskab

for alle andre end den besvegne studehandler. Søren Hampen kendte også historien og gjorde sit til, at den skulle blive endnu bedre.

En dag var Søren Hampen blevet beordret at møde i retten, og mens han ventede uden for retslokalet, kom han i snak med en meget bedrøvet og nervøs ung mand. Søren spurgte medlidende, hvad han havde lavet. Den unge mand fortalte, at han var tiltalt for at have stjålet noget lærred, som havde været udstillet i Herning, og nu vidste han ikke rigtig, hvorledes han skulle redde sig ud af det.

Her kunne Søren hjælpe. *Do ska bare sige, te do har købt det af Søren Hampen!* sagde han. Knøsen ville nødigt skade andre, men Søren holdt på sit, og dommeren fik den besked. *Det skal vi snart få undersøgt,* svarede dommeren, *for Søren Hampen skal også møde her i dag.* En retsbetjent skulle se efter, om Søren Hampen var kommet. Det var han, og Søren blev kaldt hen til dommeren der strengt spurgte, om han kendte denne unge mand.

Søren kiggede tænksomt et øjeblik på den tiltalte, før gendannelsen lyste i hans øjne: *Jow, det gør a da rigtignok, det er jo ham, a har solgt noget lærred te!* Udmærket, tiltalte kunne gå, men nu var det Søren tur til at gøre rede for lærredets fremkomst. Det faldt ham ikke svært. Han havde købt det, men vidste ikke, hvad manden, han havde købt det af, hed, men han vidste da, hvor han boede, var det ikke nok?

Det var tilstrækkeligt. Der blev spændt for en vogn, og en gendarm blev sat til at køre Søren ud, så han kunne udpege stedet. De kørte længe, før Søren pegede: *Det er derovre!* – Vognen gjorde holdt uden for gården og gendarmen bankede hårdt på døren. En mand stak forsigtigt hovedet frem. *Hwa!* udbrød Søren, *er her kommet nøj folk!* – manden sundede sig lidt ved synet af gendarmen og svarede: *Ja, vi købte*

jo efter ham, der rejste til Amerika med Anders Degns penge! Søren kiggede på gendarmen og sagde fuld af optimisme: *Nå, men så må vi jo se at komme derover!*

En anden gang skal en gendarm have bragt Søren for retten i anledning af gadeuorden – eller var det blufærdighedskrænkelser? Søren havde stået og besørget et lille ærinde op ad et vejtræ, og da en nævenyttig gendarm havde set det, blev Søren bragt til stationen i Herning og kom for dommeren. Videre hedder det i optegnelsen: *Dommeren sagde til ham, »da du har besørget et lille ærinde på offentlig vej, idømmes du en bøde på 2 kroner«. Med en sindig ro tager Søren sin snørrepung op af lommen, lukker den langsomt op og lægger 4 kroner på bordet. Dommeren siger »Ja, men Søren det var kun 2 kroner«, men Søren svarer »Ja, men Hr. Dommer, jeg kom også til at slippe en lille en!«*

Det hændte også, at Søren selv henvendte sig til politiet for at få hjælp, når der var noget, han ikke selv kunne klare, men hensigten var altid den samme, nemlig at få gendarmerne gjort til grin.

En gang kontaktede han harmdirrende politiet og spurgte, om det kunne være lovligt, at der hver eneste morgen sad en mand uden for hans hus og råbte så højt, at det var umuligt at sove. Det kunne det naturligvis ikke, og man lovede at sende et par gendarmer for at få den slags utilbørligheder bragt til ophør.

Gendarmerne kom og ventede det meste af natten i Sørens stue, men der kom ingen højtråbende mand. Søren beroligede dem, han skulle nok komme, og pludselig lød det tydeligt fra poppeltræerne udenfor *kuk-kuk – kuk-kuk!* – *Så nu er han der, ivrede Søren Hampen, skynd jer nu ud og ta' ham, inden han flyver!*

De beredne gendarmer kom jo lidt omkring i egnen, thi

for det meste måtte de selv opsøge ulovlighederne og derved bevise øvrigheden, at det var berettiget, at man oprettholdt korpset af hensyn til befolkningens sikkerhed.

Et par gendarmere havde på en runde lagt turen om ad Bøggild kro, og da Søren viste sig samme sted, skulle han selvfølgelig have sjov ud af det. Han gik med sin kabuds i hånden meget langsomt henimod gendarmernes bord. Her stod han stille og med bøjet hovede og spag stemme spurgte han gendarmene, om de troede, at han kunne blive salig. Det mente gendarmene nok og smilte lidt, hvad skulle der vel være i vejen for det? – Ja, der var jo det, at han havde slået en mand ihjel.

Nu stillede sagen sig helt anderledes. De før så rolige gendarmere, øjnede en helt usandsynlig fangst; tænk at komme hjem med en rigtig morder. Søren kom øjeblikkeligt i forhør om, hvor han havde gjort af liget. Ja, det lå jo altså i en vejgrøft ikke langt fra kroen, og Søren måtte følge med for at påvise stedet for ugerningen. Da de kom derhen, sprang de to gendarmere ned i grøften, men alt, hvad de fandt, var en ituslået gråmand. – Det var den, der i Sørens sprogbrug var blevet til en dræbt mand.

En mand havde været i kroen for at få dunken fyldt op, men havde tabt den på landevejen, så den var gået i stykker, og godt ærgerlig havde han sparket de sørgelige stumper ned i grøften, hvor Søren havde set dem.

Den historie er fortalt til ukendelighed i mange forskellige ikklædninger og er efterhånden knyttet til mange forskellige lokaliteter, men dens rigtighed – ja, den må Søren Hampen stå inde for.

Søren Hampens bekendte

Et af de magreste områder på Herningegnen var i forrige århundrede den store skarpsandede hedeslette omkring Sunds sø. Hvor karrig, jorden kunne være her, får man et glimrende indtryk af, når man læser Halds beskrivelse af Ringkøbing amt fra 1833, og man forstår, hvor rammende udtrykket *Sølle Sunds* har været.

Kun den fiskerige sø og de store engarealer, der gav god høslet, var aktiver for sognet. Om deres betydning fortæller et gammelt rim:

*Var ikke Kjæreng og Skalleføde,
så var Sunds Sogn snart øde.*

Ikke mindst fiskene var et kærkomment kosttilskud. I gamle dage havde Sundsboerne ligefrem betegnelsen *Skalleslugere* hæftet på sig, fortæller Evald Tang Kristensen.

Beboerne i det magre hedesogn har dog gennem tiderne udvist en sand opfindsomhed med hensyn til at skaffe midler til de daglige fornødenheder; men man skulle dog være ikke så lidt opfindsom, hvis man skulle leve så nogenlunde tarveligt, når man ikke selv var jordbesidder.

Efter gamle menneskers fortællinger om livet på Sundseggen, får man da også det indtryk, at der boede en særling i hvert andet hus. – Og som kragen, der søger sine egne, så søgte Søren Hampen også sædvanligvis til Sunds, når han ønskede passende selskabelighed til deling af en gråmands klukkende lyksaligheder.

Særprægede personligheder af format boede spredt omkring i sogn og fattighus – flere af dem med en fortid, som kan studeres ud af herredets justitsprotokoller.

I et lille hus ved søen boede gamle Birgitte, som havde henslæbt de fleste af sine dage i Viborg tugthus efter et mislykket forsøg på at ombringe sin ægtemand ved at hælde smeltet bly i halsen på ham, mens han lå og sov i en tung rus.

I Fattighuset boede *Kristian Kjeltring*, som havde erhvervet tilnavnet *Sunds-amerikaneren*. Han ernærede sig nemlig stort set ved at drage rundt i hele amtet og præsentere sig som hjemvendt amerikaner, der bragte hilsen fra slægt og venner, som havde bosat sig på den anden side Atlanterhavet. Han var en sand mester i at opsnuse, hvem der havde bekendte i staterne, og da han virkede tilforladelig, blev han naturligvis beværtet som en af husets venner, når han overbragte de kærkomne hilsener.

Han var i øvrigt halvbroder til *Ane Marie Grønning*, og som hende havde han ofte fast tilholdssted i arresten – mest for småtyverier og harmløse bedragerier.

Det var dog ikke sådanne folk, Søren Hampen fandt behageligt selskab i. Hans omgangsfæller var uskadelige subjekter som han selv.

En af kumpanerne var eneboeren Jens Pallesen – blandt Sundsboerne påhæftet tilnavnet *Lille*, da han var uanselig af vækst. Han nåede aldrig at passere halvanden meter i højden, men til gengæld havde han god bredde.

Som ung havde lille Jens Pallesen lidt af en hovedpine så slem, at han til tider var halvvejs forrykt. For denne lidelse søgte han råd hos den bekendte kloge kone i Tvis: *Kjæn Krathus*. Hun lagde noget på lille Jens' hovede og svor på, at om det så var Satan selv, så skulle han ud, og hun

bedyrede også, at Jens aldrig skulle døje hovedpine igen. Det sved nederdrægtigt i patientens hovede, men den kloge kones spådom slog til – lille Jens Pallesen slap af med hovedpinen.

Kjæn Krathus fortalte ved samme lejlighed, at hun havde hentet sin visdom fra en bog, hun havde stjålet fra Vestjyllands berømte troldmand, *Laust Glavind* i Holstebro. Men da hun nu havde giftet sig med troldmandens broder Erik – kaldet *Jærrik Gret'* – mente hun vel ikke uhæderligheden nævneværdig – bogen var jo blevet i familien.

Lille Jens Pallesen boede i et yderst beskedent hus på heden ved Sønderås. Det lille hus var et godt eksempel på heideegnens forgangne byggeskik. Det spinkle bindingsværk af egepur var fyldt ud med hjemmebrændte mursten, og det afvalmede tag var lagt skiftevis af lyng og halm, så det fik en ejendommelig sribet karakter.

En særlig finesse ved huset var nogle huller i muren. Disse huller var et meget vigtigt led i eneboerens vinterernæring, for gennem dem kunne han skyde harer, som i fødeknappe vintre vovede sig ind i den lille kålgård for at gøre sig det behageligt med de grønkål, lille Jens Pallesen havde plantet med samme skumle hensigter.

Den lille eneboer havde også mere reelle metoder af skaffe føden på. Han var hyppig daglejer hos omegnens bønder, men under optrækkende tordenvejr var han en ustabil arbejdskraft, for al den buldren og bragen huede ham ikke. Hvert tordenskrald udløste et akut mavetilfælde hos ham, så i al den tid, et tordenvejr stod på, var lille Jens Pallesen at finde på nærmeste nødtørftshus – hvis han ellers nåede så langt.

Daglejeindtægten suplerede han på forskellig vis, bl.a. ved at drive lidt handel med bøsser og lodure, men fortje-

nesten fandt som regel hurtigt vej over kromand *Lars Ellerbøks* disk. Her i Sunds kro var han sikker på at finde bekendte.

En af de, som nemt lod sig finde her, var den såkaldte *Snapsefar*, hvis borgerlige navn var *Niels Chr. Bak* og postadressen: Sunds fattiggård.

Hvorledes *Snapsefar* havde fået sit øgenavn er næppe fornødent at forklare, men han skilte sig ud fra sin omgangskreds ved at blive godmodig og medgørlig, når han havde fået nogle mundfulde af den klare væske.

Han havde tidligere boet i et lille hus ved søens sydvestlige hjørne, men kom senere på fattiggården i Sunds sammen med sin blinde kone. Det gjorde indtryk på folk, når *Snapsefar* støttet til en god stok førte sin blinde kone omkring i omegnen. Han førte hende ved hånden og fortalte hende samtidig alt, hvad de så.

Snapsefar var på mange måder anderledes blid end sine omgangsfæller, men det fortælles dog, at det *tilmad*, der blev serveret til brødet på fattiggården, var for stor en fristelse for ham. Det, som var beregnet til konens brød, havnede på hans eget, så konen måtte nøjes med det bare brød og en forklaring om, at så tarveligt levede de der på stedet.

Huset, som *Snapsefar* tidligere havde beboet, havde han overtaget efter en langskægget vildmand, som stammede fra Agerskov hede og derfra havde medbragt sig navn *Gamle Agerskov. Chr. Damholt* i Sunds fortæller, at Gamle Agerskov nærmest levede som Johannes Døberen i ørkenen, hvilket skulle betyde af græshopper og vilde biers honning, men slet så skrap har kosten nok været.

Som Israels landflygtige folk samlede den gamle *manna* fra træerne. Han brugte den til fremstilling af øl. Han fyldte

manne i flasker sammen med sukker og vand, og når det havde gæret tilstrækkeligt, havde han fået en brun, sødlig klæbende substans ud af det, som oven i købet kunne være velsmagende i en trangssituation. Gråmanden forblev dog den foretrukne.

Hvis det kæmpestore skæg var i vejen, flettede han det, som Ægyptens konger i sin tid havde brugt det, og stak det ind under vesten, hvor det kunne lunde lidt en blæsende efterårsdag, når han var ude på søen for at fiske maden op. Han havde en lille båd, som han brugte til den slags ture.

I strenge vintre, når søen var islagt, kunne den gamle ikke så let skaffe fisk, men til gengæld forsøgte han gerne at sælge sin fiskekyndighed til de ålestangere, som tog ophold på isen.

Gamle Agerskov pralede med, at han kunne finde ålene under isen, idet han mente, at hvor der fandtes luftbobler under isen, der måtte ålene være. Den hemmelighed kunne man få betroet mod et passende vederlag, og for at demonstrere metodens ufejlbarlighed slæbte Gamle Agerskov en vinter rundt på en mægtig ål, han havde fundet. Til sidst var ålen dog helt grøn af ælde, så ålestangerne afviste hans velmente tilbud med ordene: *Det er sgu't den slags, vi er ude efter!*

Når lille Jens Pallesen, Snapsefår, Gamle Agerskov og Søren Hampen satte hinanden stævne, gik det ikke stille af. Enten sammenkomsten fandt sted i den primitive kro i Sunds eller i en af deltagerens lige så primitive boliger, så endte det gerne med spektakler og håndgribeligheder, men når det var overstået, bar ingen nag af den grund. Freden var forlængst genoprettet, når der på ny var råd til brændevin.

Til kredsen omkring Søren Hampen hører endnu en af de mere specielle indvånere i Sunds, nemlig *Lars Jensen*, eller *Lars Sø*, som han kaldtes efter sit fødehjem *Kragsøhus*. Mærkeligt nok fandt Lars behag i det øvrige selskab, selv om han ikke selv yndede brændevin; ja, han afskyede den ligefrem. Det var ikke en afholdsmands fanatisme, der sad i ham, men han var ganske enkelt bange for den stærke drik og vel egentlig med god grund, når han så, hvorledes drikken beherskede de andre.

Lars Sø var bødker og havde et lille hus med værksted ovre ved Kragsø, men når han ikke havde nok at lave der, drog han omkring og opsøgte tilfældigt snedkerarbejde for at tjene til føden og adspredde sig lidt fra den ensomme tilværelse på den folketomme hede.

Havde han så fået overdraget et arbejde, som normalt ville strække en dags tid, kunne han med lethed få det til at vare 3 dage. I 1899 afhændede han værkstedet ved Kragsø og flyttede til Sunds, hvor han fik et lille hus i Østergade.

Lars var ræd for alverdens ting. Kvinder var ham en gru, og han forblev med lethed ungtkarl de 74 år, han levede. Han var ikke særlig tryk ved tanken om, at jordelivet ikke varede evigt, og han gjorde alt, hvad han kunne, for at forhale sin afgang fra samme.

Intet befordringsmiddel anså han for sikkert nok til at transportere sit korpus. *A vil ræjle gå!* sagde han, når han skulle nogen steder og fik tilbudt kørelejlighed. Den nymodens jernbane var han bange for at benytte, idet han frygtede, at toget skulle køre af sporet, og den risiko var nu for stor at løbe. End ikke et sindigt hestekøretøj havde han tillid til, thi bæsterne kunne jo skænde. Han ville ræjlæg gå!

Lars fik dog prøvet både hest og tog. Nogle bekendte fik ham overtalt til at tage med toget til Herning en dag, og

Sunds kro lå ved den gamle Holstebro – Horsens landevej, hvor en gren drejer mod Thorup og videre over Alheden til Viborg. Den hørte ikke til de gamle i egnen og blev aldrig til andet end et kortvarigt bedested for vejfarende og et uroligt hjørne i stationsbyen. I kroens ramponerede ydre genspejles mange af de eksistenser, som en tid lang var stamgæster her. – Lokalthistorisk arkiv, Herning.

når han senere berettede herom, fortalte han, at toget manglede en fælg, for det havde på hele turen givet nogle underlige regelmæssige dump.

En anden gang han var på vej fra Sunds til Herning, fik han tilbudt at køre med en mand, som skulle samme vej.

For en gangs skyld, sagde Lars ja tak, men han satte sig bag i vognen med træskoene hængende ned imod vejen. Kuskens hensigt med tilbudet havde naturligvis været at få snakkeselskab, så han ville have Lars hen på bukken. Men Lars Sø skulle ikke så højt til vejrs, han skulle have, så han hurtigt kunne komme af, hvis hestene skændte. Måtte han ikke blive, hvor han var, så ville han ræjle gå.

Lars Sø undgik da også at få en dramatisk død. Han døde på sygehuset i Herning, hvor han var indlagt for en svagheit. Selve indlæggelsen tog hårdt på ham, for også på de tider indledtes et sygehusophold med et grundigt bad, og dette sjældne ritual havde Lars ikke meget til overs for, især da ikke når det gik ud over hans egen krop. Det viste sig, at Lars under nogle skumle klædningsstykker var mere end almindelig beskidt, og da man i høje vendinger bebrejdede ham hans mangelfulde hygiejne, udbrød han fortørnet: *Hwa! sårn ser vi da alsammen ud i Sunds!*

Til rækken af Søren Hampens bekendte kan foruden de allerede nævnte føjes *Anders Thomsen*, som for det meste drog arbejdsledig omkring og faldt godt til, hvor der faldt lidt af til den daglige fortæring, om den så end havde fast eller flydende karakter.

– Foruden de mandlige bekendte kan der også opregnes en lang række af det modsatte køn.

Søren havde en forunderlig evne til at tiltrække kvinder, selv om han just ikke udstrålede nogen større appetitlighed. Han fik dem til sig under titel af husholderske – en titel der rummede flere forpligtelser end netop det at holde hus.

En lang række er de kvinder, som gennem en kort tid har boet hos Søren uden præstens og øvrighedens velsignelse. Navnløse er de fleste af dem, og deres karriere i Lundhuse blev sjældent nogen langvarig affære.

Det fortælles, at det var kommet øvrigheden for øre, at der foregik utilbørlige ting i huset ved Sundsvejen, og Søren skulle være kaldt til herredsfogeden, som i sin egenskab af sædelighedens verdslige vogter ønskede, at Søren skulle gøre rede for, hvilke foranstaltninger han havde gjort for at bevare en sømmelig anstændighed, når han nu så ofte havde damelogerende.

Eftersom Søren ikke just havde iagttaget større anstændighedsregler, blev han pålagt at sørge for, at der blev lavet en adskillelse i stuen, således han og husholdersken ikke skulle sove i samme rum. Da Søren havde fået den besked, skal han have spurgt, om han måtte lave adskillelsen af brædder, hvilket herredsfogeden bekræftede. *Det var endda godt, svarede Søren, for sku'n ha' været af sten, så havde den snart fyldt hele stuen.* – På et yderligere spørgsmål om, hvorvidt der måtte være et kighul i træmuren, fik han dog afslag.

Søren fik da også lavet en speciel adskillelse, så han fik et lille sovegemak, som på det nærmeste lignede en alkove; om husholdersken så ikke flyttede ind på Søren's side af plankeværket, melder historien intet om.

At have husholdersker var dog ingenlunde problemfrit, og Søren beklagede sig tit, når han var på handlen. Han kunne ligefrem gøre sig til at flæbe højlydt: *De kvindfolk, de kvindfolk, de er så møjnoj rak. De øer jæns penge, og de ta'r jæns brændevin!*

Men det var ikke kun brændevin og penge, Søren holdt af, han ville lige så nødtigt undvære kvinder i sin hverdag, så hans flæberi havde vel kun til formål at lette vejen for en handel.

Hvem var de mange kvinder, der gennem årene gjorde turen omkring Søren Hampens alkove? Det er næppe helt rigtigt, når det i en roman hedder: *For kortere eller længere tid*

boede kvindfolk hos ham, halvgamle, forkrammede væsener, som stræbte efter at leve op til ungdommens sødme; dagen igennem kag-lede de deres livslyst i hovedet på enhver, som havde det uheld at komme nær, men Søren var godt fornøjet. Livet havde lært ham faren ved at betænke sig for længe.

De halvgamle, forkrammede væsener var nu ofte fuldt respektable kvinder, som f.eks. var blevet enke, og nu kun havde valget mellem et arbejde som husholderske eller fattigkas-sens tvivlsomme barmhjertighed.

Marie Frølund mistede sin mand ved et jordskred i et mer-gelleje i Abildtrup og var ved at gøre sine børn fortvivlede, da hun i sin sorg på det nærmeste lod sig overtale af Søren Hampen til at tage den ledige plads som husholderske, men familien slap dog med skrækken.

En anden enke, der en kort tid tjente hos Søren, var *Inger Johanne Thomasdatter* fra heden ved *Sammelstedby* i Ørre sogn. I oktober 1891 blev hun enke, efter at hendes mand havde været til gilde i *Sammelstedby* og der spist af en blod-pølse, som var blevet forgiftet ved at blive kogt i en lødgryde. Hun lod en søn overtage ejendommen og flyttede selv over til Søren Hampen, men et par uger efter var hun hjemme på heden igen, og der holdt hun sig til sin død. At være Søren's husholderske var bestemt ikke noget for hende.

Ane Marie Grønning

Den mest bekendte af Søren Hampens husholdersker er utvivlsomt *Ane Marie Grønning*, der hyppigt optræder i forrige århundredes forhørsprotokoller og strafferegistre. Det var et bekendtskab, der gik gny af endnu mange år efter, samlivet var ophørt.

Hvorledes det ejendommelige pars dagligliv har formet sig, kan være svært at forestille sig, men forfatteren og poplarforskeren *Mylius-Erichsen* besøgte engang parret sammen med maleren *Valdemar Neiiendam*, og i bogen *Den jyske Hede* har de i ord og billeder givet en dramatisk skildring af livet, som det formede sig en almindelig hverdag i det forblæste hus. Brændevinskæfferter og mere voldelige bataljer vekslede dagen lang, og blev Søren eller Ane Marie træt, var en kort tung slummer nok til at samle nye kræfter, og forestillingen kunne begynde forfra.

Ane Marie var en lille spinkel kvinde med blondt hår. I det blege ansigt, som årenes slagsmål havde tilføjet mange ar, lyste et par slørede blå øjne.

Det var en lille vissen kvinde, som en dag i 1897 indfandt sig i Søren Hampens hus. Her begyndte hun på sin livshistories sidste kapitel, der, hvad dramatik angik, kom fuldt på højde med de foregående.

Ane Marie Nielsen Grønning var født 29. juli 1836, og den 7. august blev hun døbt i Sunds gamle kirke. Moderen, *Kirsten Marie Grønning*, var ugift og under fattigforsørgelse i Sunds, og som barnefader havde hun udlagt *Niels Christensen* fra Dejbjerg.

Kirsten Marie fik ikke lov til at beholde sit barn. Pigen blev på en offentlig auktion liciteret bort til den, som for-drede mindst for at tage barnet til sig. Krav til plejeforæl-drene blev der ikke stillet, så enhver, der havde billig ar-bejdskraft behov, kunne byde på barnet.

Ane Marie blev bortliciteret til husmand *Jørgen Sørensen* i Sønderaas, og i 1846, da Ane Marie var 10 år gammel be-talte sognet årligt en tønde rug til husmanden for at få Ane Marie forsørget. Dermed havde sognet løst sine forpligtel-ser over for den lille pige.

Mens Ane Marie var barn, var hun tilsyneladende skik-kelig og rar. Da hun 1851 blev konfirmeret af *pastor Aagaard* i Gjellerup kirke, blev hun betegnet som *god i christendoms kundskab og meget god i opførsel*.

Siden hen begyndte hun at drive rundt i landet med de omstrefjende kjæltringer, og snart slog hun sig sammen med en kjæltring ved navn *Casper Hodde*. Sammen fik de to med årene et langt synderegister, men lykkeligvis forøgede de ikke familien. I de følgende år var parret i forbedrings-hus mere end en halv snes gange for forskellige lovover-trædelser. De hyppigste forseelser var løsgænger, betleri, bedrageri og smårapserier.

Casper Hodde og Ane Marie Grønning levede sammen i næsten 25 år. I de første år behandlede Casper sin ledsager-ske forholdsvis godt, men med årene tog mishandlingerne til, og til sidst blev det Ane Marie for meget.

En sommerdag i 1882 havde Casper, som var tung af brændevin, lagt sig til at sove ved nogle tørvestakke på Dej-bjerg hede, og Ane Marie, der også var svirrende, udnyt-tede sin chance til at skaffe sig af med sin mangeårige mis-handler. Hun fandt en nævestor sten, puttede den i sin flæ-skepose og knaldede den tre gange i Caspers tinding. Hun

Ane Marie Grønnings livshistorie kan studeres ud af justitsprotokoller og strafferegistre. Bøgernes ubønhørlige referater levner ikke megen plads til sympati for denne tragiske kvindeskikkelse, som sættes ind i denne verden på den forkerte side af loven og forblev der i en livslang tragedie.
- Ældre foto.

fjernede nogle klædningsstykker fra liget og lagde tørv fra stakkene over sin misgerning.

Efter mordet drev hun lidt omkring og vidste ikke rigtigt, hvor hun skulle gøre af sig selv. Hun besøgte andre af egenens kjæltringer og besvarede undvigende deres spørgsmål efter Casper. Hun var inde på *Peder Smiths* papirfabrik i Ny Mølle ved Lem for at omsætte nogle af den dræbtes klæder i brændevin. Caspers tøj, nåede dog ikke at komme i papir-

møllen, inden han 8 dage efter mordet blev fundet af fattig-gårdsbestyrer *Lars Andersen* fra Dejbjerg. Tøjet blev senere med stort besvær fundet frem af fabrikkens kludedynger og brugt som bevismateriale i retten.

Liget blev genkendt af nogle Dejbjerg-kjæltringer og Ane Marie blev eftersøgt. Den 29. juni blev hun arresteret hos bekendte i Skarrild, og retssagerne mod hende kom snart i gang.

To måneder efter anholdelsen blev hun dømt fra livet, men ved en kongelig resolution blev hun benådet med tugthus på livstid, og i april 1883 blev hun indsat i kvindefængslet på Christianshavn.

Hun havde det efter egen formening godt i fængslet og længtes senere ofte tilbage dertil. Hun opførte sig pænt de første 8 år, men begyndte så at blive nedsat i klasserne for forskellige brud på reglementet.

1897 blev hun benådet på grund af en underlivssvulst, som hun havde holdt skjult af frygt for en operation. Efter 14 år bag mure var hun igen ude i det frie livs barske realiteter. En kort tid vandrede hun sammen med en anden kjæltring, men derefter kom hun til Søren Hampens hus, og den kvindekære Søren tog hende straks til sig som husholderske.

Folk på egnen undrede sig meget over, at Søren ikke var bange for at huse Ane Marie, for alle kendte hendes tidligere liv og ugerninger. Men når nogen ytrede sig om det, slog han det blot hen med bemærkningen: *Hin ka a sajt ha! Hun har tjent samme sted i fjowten år – det er vel en gue anbefaling.*

Ane Marie stillede ikke store krav til tilværelsen, og i mere end to år delte hun og Søren Hampen bord og seng og den brændevin, de ved fælles hjælp kunne skaffe midler til.

Måske var Søren ikke helt så glad for sin nye logerende, som han gerne ville give udtryk for. Det fortælles, at han i den første tid, han havde Ane Marie boende, bandt en snor fra døren ind til det lille sovegemak og om håndleddet, så han kunne mærke, om hun åbnede ind til ham, når han fik en lille lur. Han passede meget på, at hun ikke skulle opdage denne lille forebyggende anstaltning, men da han aldrig mærkede ryk i snoren, vandt hun efterhånden hans tillid, og Søren holdt op med at tage forholdsregler.

Når Søren Hampen var fuld, behandlede han ikke sin husholderske særlig godt. Men Ane Marie forstod da også at slå fra sig, og at hendes lussinger ikke altid var lige motiverede, kan følgende lille historie fortælle om. En gammel mand, der som barn besøgte parret sammen med sin fader, har fortalt om hændelsen til Dansk Folkemindesamling.

Manden hed *Christian Jensen*, og som 6-årig var han en dag kørende med faderen på vej fra Sunds til Herning. Da de kom til Lundhuse, stod Søren uden for hytten og svingede med en gråmand, han allerede havde kigget lidt dybt i. Da han så køretøjet nærme sig, baksede han sig op på vejen og fik hesten standset og kusken budt på en dram. Sundsvejens tørre støv kunne nok udtørre en gane, så kusken sagde tak til, tog Christian ved hånden og fulgte Søren Hampen ind i huset.

Næppe havde Søren fået skænket brændevin og sat dunken fra sig, før Ane Marie dukkede op, og uden at mæle et ord tog hun kurs direkte mod ham og smækkede ham en ordentlig lussing, vendte om og forsvandt ud i frammeret igen. Søren syntes ikke spor overrasket over optrinnet, men benyttede endog lejligheden til at prale lidt af sin veninde: *Hun er en grumme dygtig kvinde! tænkt, hun har tjent på det samme sted i 14 år!*

Det var ikke alle, der var så heldige at komme indenfor til en dram. En kusk, der en dag passerede Søren's hus på vej mod Sunds, så også Søren stå uden for huset med en gråmand. Søren råbte til kusken, om han ville have en dram, men da kusken bejaede og holdt hestene an, fortrød Søren og råbte tilbage- *Så ka' do ta ind på Sunds kro!* og førte så dunken til sit eget skæg.

Mylius-Erichsen oplevede også Søren's forstillede stolthed over husholdersken, da han besøgte parret en sommerdag kort før århundredskiftet. Søren småsnuede i alkoven og beklagede sig over sin husholderske, alt imens han harkede og spyttede en slimet skrå ud på gulvet. *Hold di kjæv derind, Søren Hampen, din fortrukken svin!* lød det fra Ane Marie, der var træt af hans evindelige ævl. Med en kælen stemme tog Søren til genmæle i alkoven: *Aa hun er så gjøw for mig. Når hun får sin søndags-klæder på, så ka a lov te hun har en kjøn fassown, den støk!* – Men smiger bed ikke på en hærdet kvinde, hun vrissede ham fra sig med ordene: *Aa skid, du er satan-knusemæ en svin, om der er sviner til!*

Mylius-Erichsens besøg fik ellers en dramatisk start. Søren Hampen lå og sov i det lille sammentømrede soverum, da forfatteren og maleren gjorde deres entre i huset for at bede om lidt vand efter en længere hede vandring. Ane Marie tog pænt imod sine gæster og præsenterede sin husbond, der næsten nøgen sendte en tung snorken ud i rummet. Hun rakte armen ud, og pegede på manden med ordene: *Det er Søren, han er skidfuld i dag. Var jer for ham, for han er dvalsk og slår så møj satans hårdt, når det sind kommer over ham. Det er fra ham, se her!* Hun løftede hånden og lod den rage over en række af ansigtets skamferinger.

Søren vågnede ved at blive fremvist, og på et øjeblik opfattede han de to fremmede i stuen. Ud af de lasede pjal-

ter, som skulle gøre det ud for sengetøj, sprang han med et skrål: *Vil I forføre min kæreste?* – med et rasende spring hang han i skulderene på de to overraskede mænd sværgende, at han vil smadre dem. Det udviklede sig til et vildt håndgemæng, hvor Søren forsøgte efter bedste evne at gøre alvor af sin trussel. Stridighedernes årsag, Ane Marie, overværede dramaet siddende ganske forvirret på en lav kiste tjattende med sine spinkle arme – hæst pibende på en stille latter.

Men overmagten var Søren for stor. Under en syndflod af sprogets mest forgiftede gloser måtte han erkende sig overmandet. En 25 øre til brændevin bragte ham brat i et helt andet humør; han fandt nu brændevinsflasken frem af en skuffe, og snart tumlede han igen i seng for at genoptage den afbrudte slummer.

Forfatteren fik nu endelig tid til at snakke med kvinden om hendes tidligere levned. Ane Marie pludrede løs om sin ungdom spredt og forvirret; ind imellem klagede hun over Søren Hampens idelige mishandlinger. Søren vågnede et par gange og gav sit besyv med.

Pludselig var han ikke længere så betænkelig ved udsigten til at miste sin kæreste. – Nu skulle hun minsandten sælges til de to gæster. For anden gang i sit liv kom Ane Marie på auktion. Det kneb dog med budene, så Søren foreslog selv prisen – en omgang puns eller 10 kroner. Uden at afvente tilbud ville han straks drikke lidkøb, men da de to gæster var afholdsmænd, måtte Søren og Ane Marie selv dele en stiv brygning af øl og brændevin.

Det er jo ikke uendeligt, hvor meget man kan fylde i den ene vej uden at lukke ud den anden, så da lidkøbet var drukket, oversvømmede Søren det beskidte lergulv med et lille lydeligt ærinde. Ane Marie kaldte ham på ny et sølle svin,

Ane Marie studerer brændevinsflasken nøje, mens Søren udsender sine trusler fra det lille sovegemak. Valdemar Neiindam tegnede billedet under sit korte og dramatiske besøg hos parret. Sørenns nøgenhed har maleren anstændigvis skjult, men den misrøgtede kvinde er der ikke pyntet på. – Fra »Den jydsk Hede«.

men Søren lod sig ikke forstyrre. Da ærinde var besørget, var han hurtigt på vej i seng igen og holdt sig nu i ro, indtil de to gæster igen var ude af huset.

Selv om Søren havde Ane Marie i sit brød, kunne det til tider være svært nok for hende at få del deri. Hun tyede så til den udvej, der i de 25 år med Casper Hodde havde været den mest sikre: tiggeriet. Nogle uger efter Mylius-Erichsens besøg fik hun igen en dom for at have tigget.

Til andre tider havde Søren og Ane Marie rigeligt med penge i huset, og med dem fulgte strømme af brændevin. En gang parret havde været i Herning efter en sådan forsyning, opstod der på hjemvejen nogle uoverensstemmelser. – Ringkøbingsskomageren Peder Bangsgaard var netop den dag på vej til Herningsholm, og han har fortalt om de begivenheder, han blev vidne til på sin tur.

På lang afstand så han en trillebørre stå henstillet ved vej-kanten lige i nærheden af herregården. Han undrede sig lidt over den ensomme børre, og da han nærmede sig, hørte han hidsige udbrud og dumpe lyde blandet med halvvalte råb om hjælp fra vejgrøften neden for børren. Bangsgaard skyndte sig derhen og fandt en kvinde siddende overskrævs på en lille mandsperson, som hun uophørligt dunkede i hovedet med en fladbundet træsko. Skomageren løb det sidste stykke vej for at komme den stakkels mand til undsætning. Han greb kvinden om skuldrene bagfra og slæbte hende bort fra den forslåede mand. I det samme genkendte han Ane Marie Grønning, og da den lille mand forskræmt viste sit tilsølede ansigt, så Bangsgaard, at det var Søren Hampen, der havde fået en eftertrykkelig gang prygl af husholderskens træsko.

Skomageren skældte ud: *Du skulle skamme dig Ane Marie! Vil du slå Søren ihjel, ligesom du gjorde med din anden mand? – Jamen, han vil ikke hjælp å kyr børren,* klynkede det overraskede kvindemenneske, Bangsgaard kiggede op på vejen, og først nu opdagede han, at der på trillebørren var bundet et stort anker brændevin, og at begge brushoveder var kendeligt påvirkede af adskillige smagsprøver fra ankeret. *Hvordan kan det gå til, at I er fulde begge to,* spurgte skomageren, *I har jo ikke noget at drikke af?* Søren, der nu var kommet så meget til hæfterne, at han havde fået sig sat op i grøften,

svarede: *Jo, det har vi vel nok, vi drak af Ane Maries træske begge to!* – Det var derved tvistighederne var opstået. De kunne ikke blive enige om, hvem der skulle køre, og hvem der skulle drikke.

Skomageren smilte et øjeblik, men tordnede et sekund senere: *Dersom I ikke kommer af sted med det samme, lukker jeg hanen på tøndens op, og lader indholdet løbe ud!* – *Åh, de la'r du vel nok vær!* skreg Ane Marie og væltede sig op af grøften og svajede hen til børren. Dinglende fra den ene vejside til den anden flygtede hun med den skrigende hjulbørre og dens kostbare last.

Bangsgaard fik den forslåede Søren hjulpet på benene og op på vejen, hvor han med sin sædvanlige vuggende gang og Ane Maries træske hængende i hænderne optog forfølgelsen af de bortrømte herligheder.

En anden gang, parret havde penge mellem hænderne, lavede de en grov spøg med sognerådet i Sunds. Ved et sognerådsmøde mødte Søren og Ane Marie op og klagede deres økonomiske nød. Ane Marie jamrede over, at de hverken havde føde eller penge til at købe for, og Søren drejede sin beskidte kabuds i hænderne, mens han bad om hjælp – de måtte jo hverken tigge eller stjæle, så han så slet ingen udvej.

Sognerådet fik ondt af de to stympere, men penge kunne de ikke hjælpe med. Alle ville dog gerne købe en af Sørenes røwlingljæmmer for at vise deres gode vilje. Søren hentede kostene, som kostede 25 øre stykket, men det kneb med at få pengene vekslet. Med et lunt smil trak Søren så en tikroneseddelt op af lommen, viste den rundt og spurgte, om nogen kunne veksle den for ham, så han bedre kunne give byttepenge.

Det var næsten altid brændevin, der satte ondt i hove-

det på de to, men ingen regler er sikret mod undtagelser – det gælder også for Ane Maries og Sørenns stridigheder. Evald Tang Kristensen, som selv har kendt parret, har fortalt om, hvorledes parret som sædvanlig var røget i totterne på hinanden og var blevet enige om, at nu skulle det være – de ville »skilles«, og det skulle gå rigtigt til, så de mente det nødvendigt at komme til Herning for at ordne det fornødne.

Søren læssede Ane Marie op på den trillebørre, han sædvanligvis brugte, når han hentede revlingris i heden, og trillede så afsted med hende, fast besluttet på, at det var deres sidste køretur sammen. På vejen var de lige indenfor hos købmand *Knud Andersen* for at få en sidste afskedsdram. Brændevinen forligte dem denne gang, og Søren drejede sin børre og trillede kæresten hjem til huset igen.

Samlivet var dog snart forbi. Søren selv var efterhånden træt af sin husholderske, som jo heller ikke havde meget begreb om, de ting hendes titel dækkede. Hun var forsørgelsesberettiget i Sunds, og i slutningen af 1899 kom hun på fattiggården der.

Også i Sunds krydsede en ond skæbne hendes vej. I april 1900 brændte fattiggården, så sognerådet måtte leje nogle af fattiglemmerne ind i Bakgaard på Kjærgaards mark. Her kom Ane Marie til at bo sammen med en enkemand, som var lige så glad for brændevin som kvinden selv. En Morgen midt i maj 1901 fandt han Ane Marie liggende død i sengen; hun var død i sit livs sidste rus, og snart rygtedes det blandt den overtroiske befolkning i Sunds, at djævlene var set danse omkring Bakgaarden.

Den 19. maj fulgte et yderst beskedent følge bestående af et par fattiglemmer og et par sognerådsmedlemmer Ane Marie til graven på Sunds kirkegård. Som det tidligere var

skik med forbrydere og selvmordere, blev hendes kiste løftet over diget i stedet for at blive ført ind gennem lågen.

Ikke en blomst eller en krans smykkede den afdødes bære, og da degnen ville synge en salme, forbød præsten det, hvilket ikke tjener ham til ære. Ane Marie blev 64 år. Livet behandlede hende grusomt, så døden har hun næppe frygtet.

De sidste år

Ane Marie Grønning blev Søren Hampens sidste husholder-ske. Efter at hun var kommet på fattiggården i Sunds, boede han en kort tid alene. Han var nu omkring 75 år, og selv om han ikke stillede store krav med hensyn til fast føde og ren-lighed, så begyndte han alligevel at have svært ved at klare sig selv.

Husets tilstand var også efterhånden således, at det ikke ydede megen beskyttelse mod de omskiftlige vejrlig. Først i august 1900 flyttede Søren over på fattiggården *Toftgaard* i Hammerum, og her kom han til at tilbringe resten af sit liv.

Ved Sundsvejen blev huset ved med at være beboet. Ikke kun rotter, mus og andre nedbrydere tog rønnen i besiddelse; ind i mellem søgte også menneskelige eksistenser tilflugt her. Den tidligere omtalte Anders Thomsen var en af de første til at tage huset i besiddelse. Han flyttede ind sammen med en midlertidig samleverske, *Grethe Wig* fra Bording, som i sin ungdom havde tjent som opvaskerske på den mili-tære skydebane ved Funder, hvor hun foruden kosten og en beskeden løn også havde fået et par børn med fra.

Anders Thomsen og Grethe Wig levede en forhutlet til-værelse ikke meget forskellig fra, hvad huset var vant til. Anders var dog ikke den eneste bejler til Grethes gunst. En forhenværende møllersvend fra Simmelkjær kaldet *Messing-jens* havde også sin gang i huset, og med ham forlystede den gamle pige sig. Sammen havde de nogle fornøjelige ture til Storemarked i Herning. Det var ikke mindst fornøjeligt for

de øvrige markedsgæster, når Grethe fik en tur i karussellen og herved offentliggjorde sin underbeklædnings hygiejniske standard.

Når unge markedsgæster i løftet stemning i en sen natte-time gjorde holdt uden for huset for at lave sjov med parret, stod Grethe gerne op for at deltage i spasen, og i den bare særk, hvis farve mørket nådigt skjulte, gav hun gerne et dansenummer til bedste på den støvede landevej.

Husets tilstand var efterhånden så ringe, at de unge mennesker kunne stå udenfor og stikke et stykke ståltråd gennem lerkliningens ind i den lille sovekabine, hvor Anders og Grethe trængtes om pladsen. Det skete, at den slags episoder gav anledning til et dramatisk håndgemæng på den trange plads, før sagens rette sammenhæng gik op for parret. Men når først stokken var fundet frem, var søvnforstyrrelserne forsvundet.

Efter Anders og Grethe kom en gammel syg kone til at bo i huset. En brødkusk, som hed *Frits Larsen*, gjorde på sin tur holdt ved huset for at forsyne den gamle kone med brød til den daglige fortæring. En dag kom konen med en tikronesedel og en bemærkning om, at den nemt slog til i hendes tid, hvilket også kom til at passe; thi næste gang, Frits Larsen besøgte huset, kiggede han ind gennem vinduet og så den gamle kone ligge død i sengen.

Huset faldt sammen lidt efter lidt, og da ingen forsøgte at holde forfaldet i ave, tog det ikke mange år, før hytten var totalt ruineret. I dag finder man end ikke spor, hvor den har ligget. Dens materialer er forlængst vendt tilbage til naturens kredsløb.

På fattiggården, hvor Søren Hampen nu opholdt sig, var der på det tidspunkt omkring en halv snes fattiglemmer. I de år skiftede fattiggården hyppigt bestyrerpar. Selv om

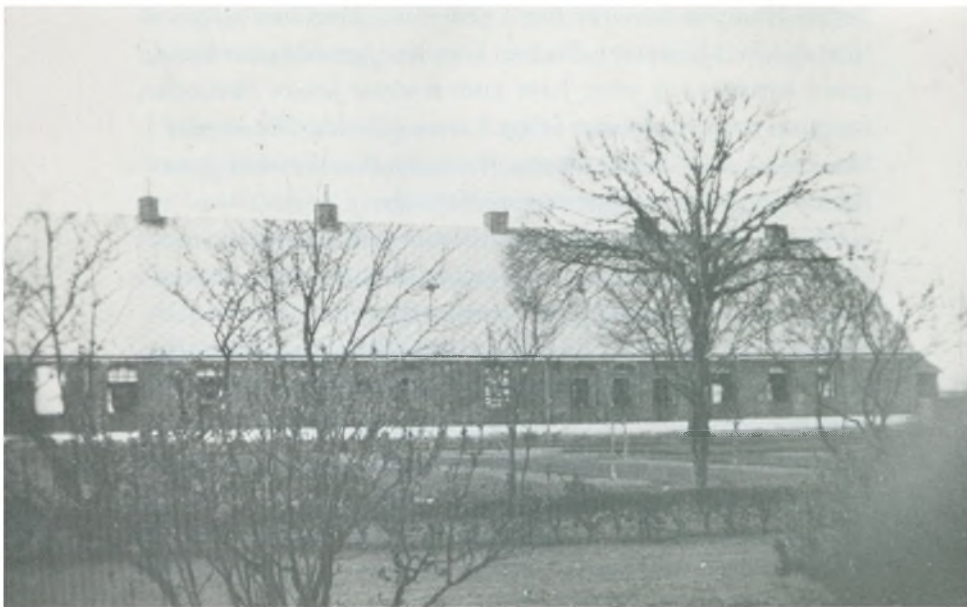
Søren Hampen kun var der i godt 3 år, kom han alligevel til at opleve 3 bestyrere. Da han kom, var *Jens Laugesen Bundgaard* bestyrer, og efter ham kom *Andreas Jensen Busk*, der sammen med sin hustru årligt kunne erholde 300 kroner i løn, og til sidst havde Søren Hampen *Poul Videbæk Jensen Egebæk* fra Nøvling som øverstbefalende.

Søren satte stadig pris på at komme lidt omkring, men helbredet tillod ikke større udflugter, så han tullede lidt omkring i Hammerum og fik en snak med hvem, der havde tid. Han støttede sig til en stok og var langt fra så handlekraftig som i forne tider. Kom nogle skarnsknægte ham for nær, svingede han faretruende med sin stok og truede: *Vil do kys mi kjæp!* Børnene var ikke i tvivl om, hvad han mente, og lod ham i fred.

Sommetider måtte han blive hjemme på fattiggården og slå tiden ihjel med andre kranke skæbner; f.eks. sammen med *Jens Christensen* eller *Tannejens*, som han kaldtes på grund af sin lyst til at spille terninger.

Hans skæbne kunne minde meget om Søren Hampens, og nu gik de her sammen for at vente på den store afslutning. Tannejens var født i Nørre Felding ved Holstebro af en fattig tjenestepige, hvis fejltrin han skyldte livet. En kummerlig tilværelse havde han ført, hvor hver eneste dags udkomme var afhængig af lunefulde bønders gavmildhed. Han havde handlet med alskens genstande fra lyng til svin. Han havde spået, spillet, tigget og levet af fattighjælp, og nu sad han her sammen med de øvrige lemmer og ventede på, at en nådig død skulle bringe dem et bedre liv.

Greven kaldtes en anden af fattiglemmerne. Han stammede fra Vorgod, og hans døbenavn var *Hans Mortensen*. Han var fra en umild natur blevet udstyret med nogle uhyre kalveknæ. Han gjorde nytte ved at holde anlægget i Hamme-

Toftgaard var fra 1871 Gjellerup sogns fattiggård og fra 1896 tillige alderdomsasyll. Bag de stofomhængte staldvinduer har mange fortvivlede skæbner henlevet en bitter periode af deres tilværelse. En sand jestedag for beboerne var det i 1933, da Steinckes socialreform fratog gården fattiggårdstitlen og kun lod den kalde alderdomshjem. – Gården er nu moderniseret og henlagt under Hammerum Landbrugsskole. – Foto fra omk. 1929.

rum rent under foregivende af at være inspektør for samme. Nogle spøgefugle havde hjulpet ham til en flot uniform, idet han omkring sin kasket havde fået syet et rødt bånd, og ligeledes var hans bukser forsynet med røde bånd ned langs siderne. – Værdigheden ligefrem lyste ud af ham og har sikkert givet ham det fornemme navn.

Det var sammen med sådanne folk, Søren Hampen nu delte bord og sovekammer. Selv var han stadig kendt og velset, når han en sjælden gang viste sig ude omkring. Historierne om ham og gendarmerne var levende som ingensinde før. De fortaltes tit i et lystigt lag, og altid stod Søren tilbage som helten og gendarmen som skurken i fortællingerne.

Historierne inspirerede en af egnens dygtige hjemstavnsdigtere, *Peter Gerhard Fenger*, som også selv kendte Søren Hampen. Fenger fik efter sin død udgivet nogle af sine digte, der i en karakteristisk Herning-dialekt gengiver en beskedne mands tanker om samtidens begivenheder og mennesker.

P. G. Fengers digte er udgivet 1932 under titlen *Pæ Øwles jydske viser og vers*, men samlingen er kun et lille udvalg og indeholder ikke sangen om Søren Hampen. Manuskriptet hertil findes nu hos Fengers søn, *manufakturhandler Poul Fenger*, Egaa, som venligst har stillet manuskriptet til rådighed.

Pæ Øwles lægger sine ord i Søren Hampens egen mund og lader ham selv fortælle i den smukke lille vise, han har kaldt:

SØØRN HAMPENS VIIS

No ska a sjønng æn bette Viis
o dæn ska ett blyw lång,
nær i æn Skjælling vel fæliis
o pott i Søørns Pång.

Mi Navn æ Søørn, te daulæ brou,
o Hampen te let hier!
se a ka drek æn Dram hæ tåu,
o trej o såmtir flier.

O Røwlingljæmmer ka a biind,
o sæll te billig Pris!
æ Bark a skråver a mi Splind
o a mi Røwlingriis.

Dææ for mi Ljæmmer æ di bædst,
di goer som engen Ting,
o dæ for sæler a di flæst,
dæ sæles hæær omkring.

Sæjs Skjælling foer a få æ støøk,
a åll de bædst – Aa! ja,
få såmtir mo a læ mæ trøøk,
æn Skjællings Pææng enda.

Æn Kåårbost sæler a få tåu,
få tåu a tåer kun trei!
Æ Handel, dæn mo ett blyw flåu,
så æ æ Væj så sej.

Æ Røwling tåer a hur di grouwer,
æ Spliind i lige måår,
o dææ får æ'er jo åw a trouer,
a håer de billigst Våår.

– Mi Kjæærst, hun hir An' Maril
Hun æ no let fåwåwn
mæn grommest te æ Tægeri,
vi håer hæer i æ Såwn.

Æ Stæj hun ka da åsse wærr,
sjæl mæll nå slemme Rak!
i fjouten Oer hun stu i lærr,
dær hur di spand Tobak.

Æ Stakkels Jæn, hun kam få Skåå,
sluu hinne Mand ihjæl!
o dørrfor tuu a hind a Nåå,
Søørn æ æn kresten Sjæl.

Jængång kam a åw skit astæj,
da så'ren o'en Måår!
a gik o præålt te a hår smei,
æn Dåler, som a håår.

O a mot ind få Låu o Ræt
o de wa relæ strææng!
men a fåklåårer gromme læt,
hurnte a gjoor mi pæng.

– Den Skjælling a få Ljæmmer foer;
de ka sjæl Doom fåsto,
dæn hår a Døwlen væltmæ gjor –
o så lur di mæ goo. –

Nær jæn a føj a fatte Slæjt
o fåer o Muer æ døø,
så blywwer jæn æn gremme Knæjt,
dæ buwer o leges øø.

Mæn hwa, nær jæn æ sloppen ind
ja så mo jæn jo blyyw,
om så jæn æ kun Bijen og Skind,
så lææng jæn er i lyyw.

– Ja, når man først er sluppet ind, så må man jo anstændigvis blive; men for Søren var der ikke så langt til udgangen. I det begyndende forår 1904 blev han indlagt på syge-

Det sidste synlige minde om en kompliceret personlighed fra Her-ningegnen er den lille forvitrede marmorplade på Gjellerup kri-kegård. Frimodigt forsøger den at lyve om Søren Hampens fødsels-dag, men kirkebogen ved bedre besked.

huset i Herning, og her døde han den 11. april i en alder af 78 år.

På sognerådets vegne bekendtgjorde sognerådsformand *Iver Stampe* i Herning Folkeblad den 13. april, at Søren Hampen var død, og skulle begravnes på Gjellerup kirkegård lørdag den 16. april kl. 12.

Allerede dagen efter havde Herning Folkeblad en slags nekrolog over den afdøde. Man bragte simpelt hen 3 af de almindeligst kendte historier om Søren i Provisorieårene. Det var historierne om den falske mønt, den ihjelslagne mand og det stjalne lærred. På denne måde tog man en værdig afsked med en mand, som havde kaldt så mange smil frem i mundkrogene i årenes løb.

Sognepræsten begravede sit afdøde sognebarn, og efter at jordfæstelsen var fuldført og behørigt indskrevet i kirkebogen, tilføjede han: *Boede i mange år i Lundhuse, var en »original«, som bortdslede sine ypperlige åndsevner.*

Nej, Søren var ingen tåbe. *Vi fødes alle som originaler, men de fleste af os dør som kopier*, skal Goethe have sagt. Søren Hampen var blandt de få, der også døde som original.

Sognerådet bekostede en lille marmorplade på Søren's gravsted, og selv om graven nu er sløjfet, så er stenen dog bevaret. Den står i den gamle kirkegårds nordvestlige hjørne sammen med rustne jernkors og begroet marmor. Stenens tekst er klar – klar som erindringerne om Søren Hampen.

Postscriptum

For et par år siden, da jeg stod og ventede foran kassen i en bank i Herning, kom jeg til at overvære en samtale mellem kassereren og en ældre kunde. Samtalen drejede sig naturligvis om penge, og pludselig sagde kunden: »Nej, for I laver jo ikke selv Jeres penge – sådan som Søren Hampen«! – og så hørte jeg endnu en gang historien om Sørenns fremstillingsmetode.

Jeg var meget glad for det lille ordskifte; thi ganske vist var jeg klar over, at mange folk endnu husker historierne om Søren Hampen, men her hørte jeg en af de kendte historier tilfældigt og uden min opfordring.

Allerede på det tidspunkt havde jeg samlet en del historier om Søren, men nu blev jeg yderlig motiveret til at fortsætte.

Der forelå en del trykt materiale om Søren Hampen; mest i form af omtale i erindringsbøger. Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, har behandlet manden i »Jydske originaler« (1948), men da han udelukkende bygger på egne og andres erindringer, er artiklen præget af mange fejlhuskninger m.v.

Fhv. friskolelærer Anker Ankerstrøm, der havde sin barndom på Herning fattiggård, hvor faderen var bestyrer, har fortalt om Søren Hampen i sin erindringsbog »Hvor livet begyndte« (1959) og har på forbilledlig vis supleret sin hukommelse ved at opsoge en gammel mand i Gjelleruplund, som havde været Søren Hampens nabo og vidste god besked om manden.

Ankerstrøm fortæller godt og ærligt i ovennævnte bog om den særprægede Søren, der besøgte barndomshjemmet, men skade er det, at han har brugt Søren Hampen i andre af sine bøger, hvori han selv mere eller mindre har lagt til og trukket fra, således de forskellige historier kan have forskellige slutninger alt efter, hvilken af Ankerstrøms bøger, man læser.

De bøger, Ankerstrøm har brugt Søren Hampen-navnet i, er »I Lømmelalderen« – »Dybe Spor« og »Omkring en fattiggård«.

I K. F. L. Nielsens bog om Gjellerup sogn »Fra Studeskørsel til Motor-drift« (1922) fortælles en del historier om Søren, som ikke er medtaget i denne bog, fordi de ikke kan bekræftes gennem mundtlige traditioner. Det er nærmest anekdoter uden tilknytning til Søren Hampens person, som senere er kommet til at optræde i forbindelse med hans navn.

En variation af historien om den dræbte mand findes i Mads Nielsens bog »Den gamle apoteker fortæller« (1956). Og endvidere optræder Søren

i Knud H. Thomsens roman om Ane Marie Grønning »Som himlens fugle«.

Historierne om Søren Hampen er forlængst blevet vandresagn, der givetvis fortælles i mange egne af landet og er knyttet til helt andre personer. Hvis nogle af denne bogs læsere genkender enkelte af historierne, men med en anden geografisk tradition eller tilknyttet en anden navngiven person, vil jeg være meget taknemlig for oplysninger om dette.

Nogle af sagnene er i hvert fald faret vild. I 1926 kunne Evald Tang Kristensen læse et par af historierne i Vejle amts Folkeblad, men nu hed manden Hansen og handlingen udspillede på Ildsgårds-kanten. Men i et par læserbreve i avisen fik han tingene sat på plads (Vejle amts Folkeblad nr. 45 og 61 årgang 1926).

Det modsatte, nemlig at historier, der er knyttet til andre personer, bliver overført til Søren Hampen, er der også eksempler på. Her skal blot nævnes, at den historie, H. P. Hansen fortæller i »Låjlæ Fålk« om Jens Holms opførsel på Lundmarked, nu også kan høres med Søren Hampen som hovedperson.

En del af historierne er optegnet i Dansk folkemindesamling, hvor overassistent Else Margrethe Ransy har været så venlig at gennemgå arkiverne for mig. De optegnelser, der er anvendt i denne bog, er: (top. nr. 2489)

1906/46 dat. 23.1. 1957 af Henry Bailum, Holstebro

1906/46 dat. 29.10 1938 af Kirstine Nielsen, Ramsing

1906/46 dat. 12.1 1922 af købmand Kjeldahl, Holstebro

1906/46 dat. 29.9 1956 af Peder Bangsgaard, Ringkøbing

1906/46 dat. 22.5. 1956 af Christian Jensen, Sunds

1906/23 dat. 22.5. 1953 af (Kirk?)

Der for uden har jeg fået mange af historierne fortalt af en del mundtlige meddelere, hvoraf der er særlig grund til at fremhæve fhv. gårdejer Chr. Damholt, Sunds, fhv. børstenbinder Anders Boysen Jensen, Herning og fhv. bogholder Skaaning Bredvig, Herning, som alle har personlige erindringer om Søren Hampen og hans omgangskreds.

Historierne er her gengivet i den tradition, som har forekommet mig at ligge sandsynligheden nærmest, eller efter de optegnelser, der ligger nærmest på bevisgheden.

I de nyere traditioner er der sket en del forskydninger, f.eks. er der sket den glidning, at de historier, som fortælles om Søren Hampen og gendarmerne, nu fortælles om Søren Hampen og politiet. En forskydning, som er ganske naturlig, eftersom ingen længere forbinder noget med gendarmerne.

Det arkivstof, der er anvendt, er først og fremmest kirkebøger, folketællingslister, skifteprotokoller, skøde- og panteprotokoller m.v., men og-

så mere specielle arkivgrupper er gennemgået. F.eks. er »Skilsmisserne« hentet fra Ringkøbing amts Journalsager V, henholdsvis år 1857 (B.8 – 6069) sag nr. 334 og år 1872 (B.8 – 6086) journal nr. 797.

Oplysninger om Søren Hampen og fattigvæsenet stammer fra Gjellerup sogneråds forhandlingsprotokol, som nu opbevares i Herning kommunekontors arkiv. For gennemgangen af denne protokol skylder jeg fhv. postmester P. A. Frøbert, Hammerum, megen tak.

Endvidere rettes en tak til bibliotekar Knud Balling, Asp, og lokalhistorikeren Chr. Isen, Kølkjær, som beredvilligt har hjulpet med korrekturlæsningen.

Da Evald Tang Kristensen i 1926 gjorde indsigelse i Vejle amts Folkeblad, sluttede han »En lille levnedstegning af Søren Hampen, hvori de mange småtræk, der fortælles om ham, kunne samles, kunne have lige så god berettigelse som mange andre, der dog har fået deres biografi«.

Med denne lille saga håber jeg at have belyst lidt af Søren Hampens komplicerede personlighed og samtidig baggrunden for en af Herningegnens største sagdannere i nyere tid; thi få i samtiden nåede at sætte så dybe aftryk i folkesindet, og selv halvandet århundrede efter Søren Hampens fødsel er han endnu ikke glemt.

Navneregister

- Aagaard, J. F. sognepræst, Gjellerup 90
Aggerschou, Christian, købmand, Holstebro 18
Andersen, Knud, købmand, Gjelleruplund 99
Andersen, Lars, fattiggårdsbestyrer, Dejbjerg 92
Ankerstrøm, Anker, friskolelærer 32
Bak, Niels Chr., (Snapsefar), Sunds 82
Bangsgaard, Peder, skomager, Ringkøbing 97f
v. Benzon, amtmand, Ringkøbing 46
Brostrøm, Axel, kapellan, Ikast 64
Bundgaard, Jens Laugesen, bestyrer, Hammerum 103
Busk, Andreas Jensen, bestyrer, Hammerum 103
Christensdatter, Anne Kirstine, Bjødstrup mark 16ff
Christensdatter, Mette Kirstine, Slumstrup 32ff – 45 – 47
Christensen, Jens (Tannejens), Hammerum 103
Christensen, Jens Hauge, stævningsmand, Rind 37
Christensen, Lambreth, Gjellerup 51
Christensen, Niels, Dejbjerg 89
Christensen, Peder Skole, degn, Herning 47
Christensen, Søren, hedeopdyrker, Kølkjær 20ff
Dalgaard, Laurits, Gjellerup 51
Damholt, Chr., gårdejer, Sunds 82
Damholt, Laurits, Gjellerup 51
Degn, Anders, kreaturhandler, Gullestrup 75
Dinesen, Jens Chr., Fjederholt 21 – 26
Egebæk, P. V. Jensen, bestyrer, Hammerum 103
Ellerbæk, Lars, kromand, Sunds 82
Estrup, J. B. S., konceilpræsident 68ff
Fabricius, Johs., sognepræst, Snejbjerg 52
Falkenskjold, Ely Sophus, sognepræst, Rind 29 – 36
Feddersen, P. J. Broder, herredsfoged 37 – 41
Fenger, P. G., hjemstavnsdigter, Gjellerup 105
Frølund, Marie, Vorgod 88
»Gamle Ageørskov«, Sunds 82f
Glavind, Laust, troldmand, Holstebro 81
Grønning, Ane Marie 13 – 80 – 89ff

Grønning, Kirsten Marie, Sunds 89
 Hampen, Jens, Ikast 17
 Hampen, Marianne Sørensdatter 16 – 18 – 20
 Hampen, Niels Jensen, Ikast 17
 Hampen, Niels Sørensen 16f
 Hampen, Søren Nielsen, husmand, Bjødstrup mark 16ff
 Hansen, H. P., museumsforstander, Herning 21 – 29 – 41
 Hodde, Casper, »Kjæltring« 90
 Hubertz, H. P., provst, Gjellerup 19
 Hølund, Rasmus, Skovby 45
 Jensen, Christian, Sunds 93
 Jensen, Christen, biskolelærer, Kollund 24ff
 Jensen, Dines, Fjederholt 27f – 32
 Jensen, Jens Chr., (æ kukmand), Lundhuse 60
 Jensen, Lars, (Lars Sø), bødker, Sunds 84ff
 Jensen, Laurs, Okkels 18
 Jensen, Niels, fæstehusmand, Bjødstrup 19
 »Jærrig Gret«, Tvis 81
 Jørgensen, F., stævningsmand, Rind 37
 »Kjæn Krathus«, klog kone, Tvis 80
 Kleinstrup, Frandz, fæstehusmand, Bjødstrup 19
 Krarup, Helmuth, herredsfoged, Herning 38
 »Kresten Kjæltring« (Sunds-amerikaneren) 14 – 80
 Krieger, A. F., justitsminister 45
 Kristensdatter, Ane Kirstine 45ff
 Kristensen, Evald Tang, forfatter 63 – 79 – 99
 Kristensen, Ole Frølund, Gjellerup 51 – 56 – 59
 Krøjgaard, Søren, Gjellerup 51
 Larsen, Frits, brødkusk, Gjellerup 102
 Lindberg, Christen, Gjellerup 19
 Madsdatter, Maren, Ikast 17
 Madsen, Hans Chr., Orneborg mark 31
 Merrild, Niels, Bærslund, Rind 30
 »Messingjens«, møllersvend 101
 Moesgaard, Thomas, Gjellerup 51
 Mortensen, Hans (Greven), Hammerum 103
 Mylius-Erichsen, forfatter m.v. 89f
 Neiiendam, Valdemar, kunstmaler 89
 Nielsdatter, Ane, Ikast 17
 Nielsdatter, Maren, Spinkeberghus 16
 Nielsdatter, Maren 25ff
 Nielsen, Anders Tvermose, Kølkjær 65

Nielsen, Christen, husfæster, Slumstrup 32
Nyboe, Svend, Gunderup 34ff
Olesen, Niels, Lind 27
Pallesen, Jens, eneboer, Sunds 80f
Pedersdatter, Kirsten Marie 19ff
Petersen, stationsforvalter, Hammerum 56
Petersen, Lars, Gjellerup 51
Petersen, Th. Vallentin, Kideris mølle 30 – 48
Richard, C. F., departementschef 46
Rump, N. R., højres ordfører 71f
Sand, Søren Chr., degn, Gjellerup 43f
Schulin, Sigismund, amtmand, Ringkøbing 40
Stampe, Iver, sognerådsformand, Hammerum 109
Sveistrup, Peter, sognepræst, Rind 26
Svejgaard, Mikkel, Skovby 45
Sørensdatte, Ane Kirstine 28 – 43f – 49
Sørensen, Jens, Slumstrup 30
Sørensen, Jørgen, husmand, Sønderaa 90
Thomasdatter, Inger J., Sammelstedby 88
Thomsen, Anders, Sunds 86 – 101
Valeur, W. T., prokurator, Birk 39ff
Westergaard, Jens, Birk 16
Wig, Grethe, Bording 101